

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદ ખાતે ગુજરાત વડી અદાલતમાં

ફોજદારી અપીલ નં. ૬૨ / ૧૯૯૨

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સી.કે. બુચ

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે?	
૨	પત્રકારને રીફર કરવામાં આવશે કે નહીં?	
૩	શું માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની ખરી નકલ જોવા માંગે છે?	
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર પ્રશ્નનો સમાવેશ થાય છે?	
૫.	શું તે સિવિલ જજને મોકલવાનું છે?	

=====

જશવંતસિંહ ૧ વાઘેલા - અપીલકર્તા(ઓ) વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય -
પ્રતિવાદી(ઓ)

=====

==

ઉપસ્થિતી: શ્રી કે.જે. શેઠના અપીલકર્તા(ઓ) માટે : ૧, સુશ્રી ડી.એસ. પંડિત,
વિદ્વાન સરકારી વકીલ પ્રતિવાદી-રાજ્ય માટે.

=====

==

કોરમ :માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી સી.કે. બુચ

તારીખ : ૦૧/૦૫/૨૦૦૭ ચુકાદો અનામત

૧. હાલની અપીલ અપીલકર્તા-મૂળ આરોપી (આગળ જઈને જેને 'અપીલકર્તા'
તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે) દ્વારા ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ
૩૭૪ સાથે વાંચવાની કલમ ૩૮૬ હેઠળ, અહમદાબાદ શહેરના વિદ્વાન વિશેષ
ન્યાયાધીશ દ્વારા સ્પેશિયલ (એ.સી.બી.) કેસ નં. ૨૫ ઓફ ૧૯૮૯ માં તા.
૩૦મી ડિસેમ્બર ૧૯૯૧ના રોજ આપવામાં આવેલ દોષિત ઠરાવ અને સજાના
ચુકાદા તથા આદેશની કાયદેસરતા અને માન્યતાને પડકારતાં કરવામાં આવી છે,
જેના દ્વારા નીચલી અદાલતી કાર્યવાહી પૂર્ણ થતાં અપીલકર્તાને ભ્રષ્ટાચાર

નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૭ અને કલમ ૧૩(૧)(ડી)(૧), (૨) અને (૩) સાથે વાંચવાની કલમ ૧૩(૨) હેઠળ દંડનીય ગુનામાં દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો હતો અને સાબિત થયેલા દરેક ગુના માટે બે વર્ષની સાદી કેદની સજા ભોગવવા તથા દરેક ગુના માટે રૂપિયા ૧૦૦૦/- નો દંડ ભરવા આદેશિત કરવામાં આવ્યો હતો; અને દંડની રકમ ભરવામાં નિષ્ફળ જાય તો ત્રણ મહિનાની સાદી કેદ ભોગવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. અલબત્ત, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ઠરાવ્યું હતું કે મૂળ સજા એકસાથે ચાલશે.

૨. અપીલકર્તા તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલ શ્રી કે.જે. શેઠના અને પ્રતિવાદી-રાજ્ય તરફથી હાજર વિદ્વાન સરકારી વકીલ સુશ્રી ડી.એસ. પંડિતને સાંભળ્યા. અપીલકર્તા તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી કે.જે. શેઠના તથા પ્રતિવાદી-રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન સરકારી વકીલ સુશ્રી ડી.એસ. પંડિત બંનેએ નીચલી અદાલતમાં ચાલેલ વિચારણા દરમિયાન રજૂ કરાયેલ મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવા અંગે મને રજૂઆત કરી છે અને વિગતવાર દલીલો કરી છે. પક્ષકારોના પરસ્પર વિરોધી દાવાઓનું મૂલવણ કરવા માટે, સૌપ્રથમ નીચલી અદાલત સમક્ષ ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલ કેસના સંક્ષિપ્ત હકીકતો જણાવવી યોગ્ય રહેશે.

૩. વર્તમાન અપીલ દાખલ કરવા સુધી દોરી આવેલા સંક્ષિપ્ત તથ્યો, સારરૂપે, નીચે મુજબ છે :

૩.૧ વર્તમાન અપીલકર્તા ગુનાના સમયે, અર્થાત્ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૮માં, ગુજરાત સરકારના વજન અને માપ વિભાગ, અમદાવાદમાં જૂનિયર ઈન્સ્પેક્ટર તરીકે ફરજ બજાવતા હતા અને તેઓ જાહેર સેવક હતા. ફરિયાદી નરોડા ખાતે એમ/એસ. રાજ ટ્રેડિંગ કંપની નામે અને શૈલી હેઠળ લોખંડ, સિમેન્ટ અને અન્ય સામગ્રીના વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલા વેપારી હતા અને વ્યવસાયના હેતુસર ફરિયાદી પોતાના વ્યવસાયસ્થળે તોલવાના ઉપકરણો રાખતા અને જાળવતા હતા. ફરિયાદી ઉપર કાયદેસર ફરજ હતી કે ઉક્ત તોલકાંટાનું આવશ્યક નિરીક્ષણ વજન અને માપ વિભાગના અધિકારીની દેખરેખ હેઠળ કરાવવું. એવો આક્ષેપ છે કે તોલકાંટાની ચકાસણી અને પરીક્ષણના આ કામ માટે પરવાનાધારક એજન્ટો હોય છે અને તેઓ તોલકાંટાનું સુધારણું/મરામત કરવાનું કામ કરતા હતા તથા વજન અને માપ વિભાગના અધિકારી પાસેથી મંજૂરી મેળવવા માટે તે વેચાતા હતા, જેથી બોમ્બે વજન અને માપ અધિનિયમ હેઠળ અધિકારીઓ પાસેથી ઉપકરણોની ચકાસણી કરાવવા વેપારીઓને પોતાનો કિંમતી સમય ખર્ચવો ન પડે.

૩.૨ ફરિયાદ પક્ષનું એવું કહેવું છે કે ફરિયાદી પોતાનું કામ તેના એક અધિકૃત એજન્ટ, એટલે કે મે.મુ. મુકેશ સ્કેલ રિપોરિંગ વર્ક્સ, દરિયાપુર મારફતે કરાવતો હતો. ફરિયાદ પક્ષનો એવો મામલો છે કે ઉક્ત તોલકાંટાની તપાસ માટેની સમયમર્યાદા જૂન, ૧૯૮૮માં પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી અને તેથી વિભાગના

પટાવાળાએ જુલાઈ, ૧૯૮૮ દરમિયાન ફરિયાદીને નોટિસ તામિલ કરી હતી. ફરિયાદીને તોલકાંટું મરામત કરાવી પસાર કરાવવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ ફરિયાદીને આ તોલકાંટું ચકાસાવી મંજૂર કરાવવાનું હતું. અપીલકર્તા ૧૩મી સપ્ટેમ્બરનાં રોજ ફરિયાદીના વેપારસ્થળે તપાસના હેતુસર ગયો હતો ૧૯૮૮ અને એવું જાણવા મળ્યું હતું કે, ભલે અગાઉ જાણ કરવામાં આવી હતી, ફરિયાદીને તોલકાંટાનું પાસિંગ મળ્યું નહોતું અને મંજૂરી માટે તોલકાંટું તૈયાર હોવા બાબતે તેણે વિભાગને જાણ કરી નહોતી. ફરિયાદ પક્ષના કેસ મુજબ, અપીલકર્તાએ તોલકાંટું જમ રાખવાનો આદેશ આપ્યો હતો અને તે જ સીલ કરવામાં આવ્યું હતું તથા ફરિયાદીને કહેવામાં આવ્યું હતું કે બોમ્બે વેઈટ્સ એન્ડ મેઝર્સ એક્ટની જોગવાઈઓ મુજબ તોલકાંટું પાસ કરાવ્યા વગર તેનો ઉપયોગ કરીને તેણે ગુનો કર્યો હતો.

૩.૩ ફરિયાદ પક્ષનું વધુમાં એવું કહેવું છે કે ફરિયાદીએ અપીલકર્તાને જાણ કરી હતી કે ત્રાજવું જરૂરી મરામત માટે મેસર્સ મુકેશ સ્ટેલ રિપેરિંગ વર્ક્સને આપવામાં આવ્યું હતું અને તેમાં ફરિયાદીની તરફે કોઈ દોષ નથી. ફરિયાદીએ કરેલી વિનંતીઓ અપીલકર્તાએ ધ્યાનમાં લીધી નહોતી. તેના વિપરીત, ફરિયાદીને મેમો આપવામાં આવ્યો હતો અને તેની સહી મેળવવામાં આવી હતી. ત્રાજવું જામી જવાને કારણે તથા ત્રાજવું પર સીલ મૂકવામાં આવતા, ફરિયાદીને રોજબરોજ આર્થિક નુકસાન ભોગવવું પડતું હતું અને તેથી તેણે અપીલકર્તાનો સંપર્ક

કરવાનો નિર્ણય કર્યો અને તા. ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ તેના ઘરે ગયો. ફરિયાદ પક્ષ મુજબ, ફરિયાદીએ અપીલકર્તાને પૂછ્યું કે આ બાબતમાં શું કરવાનું જરૂરી છે અને આવી પૂછપરછ કરતાં તેણે અપીલકર્તાને જણાવ્યું કે તેણે સીલ દૂર કરવામાં આવશે તે બાબતની ખાતરી આપી હતી. તેના બદલામાં ફરિયાદીને કમ્પાઉન્ડિંગ ફી જમા કરાવવા કહેવામાં આવ્યું. એવો આક્ષેપ છે કે અપીલકર્તાએ ખાતરી આપી હતી કે તે જરૂરી પગલાં લેશે જેથી કેસ ૨-૩ મહિનામાં પૂર્ણ કરી દેવામાં આવે અને ભવિષ્યમાં ફરિયાદીને કોઈ મુશ્કેલી કે અસુવિધાનો સામનો કરવો ન પડે. ફરિયાદીને એ પણ ખાતરી આપવામાં આવી હતી કે અપીલકર્તા હવે તા. ૨૬મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ સવારે ૧૦.૦૦ થી બપોરે ૧૨.૦૦ દરમિયાન કોઈપણ સમયે તેના વ્યવસાયસ્થળે આવશે. ફરિયાદીને રકમ માટે જરૂરી વ્યવસ્થા કરવા પણ જણાવવામાં આવ્યું હતું.

૩.૪ ફરિયાદ પક્ષના કહેવા અનુસાર ફરિયાદીને અપીલકર્તાને કોઈ ચુકવણી કરવા અંગે પૂછપરછ કરવામાં આવી નહોતી અને સાથે સાથે તેને પોતાની સામે કોઈ હેરાનગતિ થવાની પણ આશંકા હતી અને તેથી તેણે એ.સી.બી. કચેરીનો સંપર્ક કરવાનો નિર્ણય કર્યો અને તેણે ૨૫મી સપ્ટેમ્બરનાં રોજ એ.સી.બી. કચેરીનો સંપર્ક કર્યો

૧૯૮૮માં અને હાલના મામલામાં ફરિયાદ એટલે કે એફ.આઈ.આર. દાખલ કરી.

૩.૫ ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે ફરિયાદ પ્રાપ્ત થતા, એ.સી.બી.ના પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસે બે પંચ સાક્ષીઓને બોલાવ્યા અને મુદામાલ ચલણી નોટ પર એન્ટ્રાસીન પાઉડર લગાવવાની પ્રક્રિયા અનુસરી તથા તેનું પ્રદર્શન કરી છટકું ગોઠવ્યું. કરવામાં આવેલી ગોઠવણ મુજબ, તેમણે પંચનામું તૈયાર કર્યું અને એ.સી.બી. કચેરીમાં પંચનામાનો પ્રથમ ભાગ પૂર્ણ કરીને દરોડો પાડવા માટે આગળ વધ્યા. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે ફરિયાદી અને પંચ સાક્ષી ક્રમાંક ૧ દરોડા પાડી રહેલી ટુકડીના સભ્યો સાથે તથા એક શ્રી મુકેશની હાજરીમાં ફરિયાદીના વ્યવસાયસ્થળે ગયા. એવો આક્ષેપ છે કે અપીલકર્તા અને ફરિયાદી વચ્ચે વાતચીત થઈ હતી અને ત્યારબાદ ફરિયાદીને બોલાવી તેને રૂ. ૧,૦૦૦/- ની ચુકવણી કરવા કહેવામાં આવ્યું હતું. તેના જવાબમાં, ફરિયાદીએ રૂ. ૧,૦૦૦/- ની મુદામાલ ચલણી નોટો અર્પી હતી. પરંતુ, તેણે અપીલકર્તાને તેની દ્વારા માંગવામાં આવેલી જણાવેલી રકમ ઘટાડવા વિનંતી કરી હતી અને અપીલકર્તાએ, પરિણામે, રૂ. ૧૦૦/- જેટલી ઓછી રકમ સ્વીકારવા સંમતિ દર્શાવી અને રૂ. ૮૦૦/- ની રકમ ગેરકાયદેસર પારિતોષિક તરીકે સ્વીકારી હતી. એવો આક્ષેપ છે કે ત્યારબાદ ફરિયાદીએ પૂર્વનક્કી કરેલો સંકેત આપ્યો અને એવો સંકેત મળતાંજ દરોડા પાડી રહેલી ટુકડીના સભ્યો તરત જ ફરિયાદીની દુકાને દોડી ગયા અને અપીલકર્તાને સ્થળ પર જ પકડી લેવામાં આવ્યો. ત્યારબાદ, પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસે પંચ ક્રમાંક ૧ ને રકમ બહાર કાઢવા કહ્યું અને એન્ટ્રાસીન પાઉડરના નિશાનો અંગે ખાતરી કરવાની તથા રકમ

કેવી રીતે માંગવામાં આવી અને ચલણી નોટો ફરિયાદી પાસેથી અપીલકર્તા સુધી કેવી રીતે પહોંચાડવામાં આવી તેની વિગતો નિશ્ચિત કરવાની આવશ્યક ઔપચારિકતા પૂર્ણ કર્યા બાદ, ફરિયાદી, પંચ ક્રમાંક ૧ અને ઉક્ત મુકેશ ત્યાં હાજર હતા અને પંચનામાનો બીજો ભાગ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો.

જ. તપાસ પૂર્ણ થયા બાદ અને જરૂરી મંજૂરી પ્રાપ્ત કર્યા પછી, ઉપરોક્ત આરોપો અંગે હાલના અપીલકર્તા વિરુદ્ધ પોલીસ દ્વારા અમદાવાદ શહેરની વિશેષ અદાલતમાં આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું. મૌખિક તેમજ દસ્તાવેજી પુરાવાઓની નોંધણી કર્યા બાદ, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નિષ્કર્ષરૂપ તારણો નોંધ્યા છે અને એ જ દોષિત ઠેરવવાનો ચુકાદો અને સજાનો આદેશ હાલ પડકારાધીન છે.

પ. તા. ૦૪.૧૨.૧૯૯૦ના રોજ, આંક ૬ દ્વારા ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૭ સહવાંચિત કલમ ૧૩(૧)(ડી)(૧)(૨) અને (૩) હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ બદલ અપીલકર્તા સામે તહોમતનામું ઘડવામાં આવ્યું. અપીલકર્તાએ ઉપરોક્ત આરોપો અંગે પોતે દોષી નથી તેવી રજૂઆત કરી અને તેથી ફરિયાદ પક્ષે અપીલકર્તા વિરુદ્ધનો કેસ સ્થાપિત કરવા પુરાવા રજૂ કર્યા.

૬. ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૩૧૩ હેઠળ અપીલકર્તાની પૂછપરછ કર્યા પછી, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે બંને પક્ષોને

સાંભળ્યા અને દોષિત હોવાના ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા, જેના વિરુદ્ધ હાલની અપીલ દાખલ કરવામાં આવી છે.

૭. અપીલકર્તા તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી કે.જે. શેઠનાએ આ અપીલમાં પડકારવામાં આવેલા વિવાદિત ચુકાદા અંગે મને રજૂઆત કરી છે અને અપીલના મેમોના પરિષ્કેદ-૧૩ માં દર્શાવાયેલા પડકારના આધાર બતાવ્યા છે. પડકાર હેઠળ આવેલા ચુકાદા અને આદેશની કાયદેસરતા અને માન્યતા નિર્ધારિત કરતી વખતે શ્રી શેઠનાએ વિસ્તૃત દલીલો કરી છે. શ્રી શેઠનાની પ્રથમ રજૂઆત એ છે કે રૂપિયા ૧,૦૦૦/- ની પ્રારંભિક માંગ અંગે કોઈ વિશ્વસનીય પુરાવો નથી અને ફરીયાદી, જે ટ્રેપનો સાક્ષી છે અને અત્યંત હિતસંબંધિત સાક્ષી છે, તેના પુરાવા પર આધાર રાખવો કાયદેસર કે યોગ્ય ગણાય નહીં. ફરીયાદીએ અપીલકર્તા વિરુદ્ધ દુર્ભાવના વિકસાવી હતી, કારણ કે અપીલકર્તાએ તેનો તોલકાંટો સીલ કરી દીધો હતો; ફરીયાદ પક્ષ દ્વારા અનુભવાતી અને અનુમાનાતી એવી પરિસ્થિતિમાં તેણે એવી જુબાની આપી છે કે અપીલકર્તાએ રૂપિયા ૧,૦૦૦/- ની લાંચની રકમ માગી હતી, અને ફરીયાદીના આવા નિર્વસ્ત્ર શબ્દોને અંતિમ સત્ય તરીકે માનવા યોગ્ય નથી. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ શ્રી શેઠનાએ રજૂ કર્યું છે કે ફરીયાદીનું વર્ણન સ્વીકારવામાં આવ્યું છે, તેમ છતાં અદાલતે સ્વતંત્ર અને વિશ્વસનીય સ્ત્રોતોમાંથી કંઈક સમર્થન શોધવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ હતો અને આવા સમર્થનના અભાવે, ગેરકાયદેસર લાભની પ્રારંભિક

માંગના મુદ્દે નીચલી અદાલતના વિદ્વાન ન્યાયાધીશે ફરિયાદીના પુરાવાને સ્વીકારવો જોઈએ નહોતો.

૮. શ્રી શેઠનાએ રજૂઆત કરી છે કે ફરિયાદી અને પંચ નં. ૧ એ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી અને બંનેને વિપરીત સાક્ષી તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યા છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે વિપરીત સાક્ષીઓનું સાક્ષ્ય, જે વિશ્વસનીય હોય અને ફરિયાદ પક્ષને ઉપયોગી પડે, તો ફરિયાદ પક્ષના કેસની શક્તિનું મૂલવણ કરતી વખતે વિપરીત સાક્ષીઓના સાક્ષ્યનો ચોક્કસ ભાગ પણ અદાલત દ્વારા વિચારણા હેઠળ લઈ શકાય અને તેના પર નજર કરી શકાય. પરંતુ અહીં ફરિયાદી તથા પંચ નં. ૧ બંનેએ પોતાને અત્યંત નબળા સાક્ષી તરીકે રજૂ કર્યા છે અને પંચ નં. ૧ દ્વારા ફરિયાદ પક્ષને સમર્થન આપતું કશું જ કહેવામાં આવ્યું નથી; ઉલટતપાસ દરમિયાન જે કંઈ બહાર આવ્યું હોય તેને વિશ્વસનીય તથા પુરવારક પ્રકારના સાક્ષ્ય તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. વિપરીત રીતે, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધવું જોઈએ હતું કે આ બંને સાક્ષીઓ સ્વયં— અવિશ્વસનીય છે અને તેઓ ફરિયાદ પક્ષનો કેસ આગળ ધપાવવાની ક્ષમતા ધરાવતા નથી. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ફરિયાદી સાથે રહેલો ઉક્ત મુકેશ ફરિયાદ પક્ષને શ્રેષ્ઠ રીતે જાણીતા કારણોસર પરીક્ષિત કરવામાં આવ્યો નથી. એવું જણાય છે કે ઉક્ત મુકેશ એ એવો વ્યક્તિ હતો, જે ફરિયાદીની તુલા દુરસ્ત કરવા અને સુધારવા માટે રોકાયેલો હતો અને ફરિયાદીની તુલાને વજન અને માપ વિભાગ પાસેથી મંજૂર / ચકાસિત કરાવવા માટે પ્રતિનિધિ તરીકે કાર્ય કરતો

હતો. તે જ રીતે, જ્યારે પંચ નં. ૧ એ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી, ત્યારે ટ્રેપિંગ અધિકારીએ તૈયાર કરેલા પંચનામાના બીજા ભાગ સંબંધે ફરિયાદ પક્ષના કેસને પુરવાર કરવા અને તેમાં વધુ બળ ઉમેરવા માટે બીજા પંચની તપાસ થવી આવશ્યક હતી; તેથી, ટ્રેપની અસર સંદર્ભે બે મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીઓ, એટલે કે ઉક્ત મુકેશ અને પંચ નં. ૨,નું પરીક્ષણ ન થવું ઘાતક સાબિત થાય છે. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આ મહત્વપૂર્ણ અને સંબંધિત પાસાઓની અવગણના કરી હતી.

૯. શ્રી શેઠા દ્વારા રજૂ કરાયેલો વધુ એક મુદ્દો એ છે કે વિભાગ સમક્ષ અને મુખ્યત્વે અપીલકર્તા સમક્ષ કરવામાં આવેલા આક્ષેપો સાક્ષી-મુકેશે સાબિત કર્યા હતા. તેથી, ઉક્ત મુકેશ સાચા તથ્યો પર પ્રકાશ પાડી શક્યો હોત અને જ્યારે કોઈ સ્વતંત્ર સાક્ષીઓએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી, ત્યારે તપાસ અધિકારી શ્રી વ્યાસનું પુરાવું ફરિયાદ પક્ષના કેસને મદદરૂપ થઈ શકે નહીં. તેમણે એ પણ રજૂ કર્યું છે કે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસે પારદર્શક અથવા નિષ્પક્ષ રીતે વર્તન કર્યું નથી અને પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસનું વર્તન એવા વ્યક્તિ જેવું જણાય છે, જે કોઈપણ રીતે અપીલકર્તાને પાંસામાં ફસાવવામાં રસ ધરાવતો હતો; અન્યથા, પ્રથમ ભાગના પંચનામાની કાર્યવાહી વખતે ફરિયાદીને અપાયેલ સૂચનાનું પાલન કરવામાં ફરિયાદી કેમ નિષ્ફળ ગયો તે બાબતે તેને સ્પષ્ટીકરણ આપવું પડત. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે ફરિયાદીને અપીલકર્તાને

તેની દ્વારા માંગવામાં આવેલી લાંચની રકમ ઘટાડવા વિનંતી કરવાની કોઈ કારણસંગત જરૂરિયાત ન હતી. એ જ રીતે, પંચોની પસંદગી કરતી વખતે પણ તે નિષ્પક્ષ રહ્યો નથી. શ્રી શેઠનાએ આ અદાલતનું ધ્યાન આંક ૧૯ પરના પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસના પુરાવા તરફ દોર્યું છે. તેમણે રજૂ કર્યું છે કે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસના જુબાનીના પરિચ્છેદ-૪માં, તેમણે સ્વીકાર્યું હતું કે પંચ સાક્ષીઓ આવી પહોંચ્યા ત્યારે તેમને સમજાયું હતું કે એમાંથી એક વ્યક્તિ અગાઉ એ.સી.બી. કચેરીએ આવી ચૂક્યો હતો અને વડદ ગામે પાંસો ગોઠવવાની કાર્યવાહીમાં પંચ સાક્ષી તરીકે લેવામાં આવ્યો હતો અને તે પાંસો નિષ્ફળ ગયો હતો. તેમણે આ પણ સ્વીકાર્યું છે કે જ્યાંથી પંચોને બોલાવવામાં આવ્યા હતા, તે જ કચેરીમાં સેવા બજાવતો વ્યક્તિ તેમનો પિતરાઈ ભાઈ છે. શ્રી વ્યાસ તે કચેરીમાં સ્ટોર કીપર છે જ્યાંથી પંચોને બોલાવવામાં આવ્યા હતા. બંને પંચોને પી.ડબલ્યુ.ડી.ની કચેરીમાંથી બોલાવવામાં આવ્યા હતા. બીજા પંચ શ્રી પટેલ જુનિયર કલાર્ક હતા અને પંચ નં.૧ પણ એ જ કચેરીમાં કલાર્ક હતા. આવી પરિસ્થિતિમાં, શ્રી વ્યાસના પુરાવાને વિશ્વસનીય પુરાવાના ભાગરૂપે સ્વીકારવો ન જોઈતો હતો. તેની વિરુદ્ધમાં, પાંસો ગોઠવવા અને તેની કાર્યવાહી આગળ ધપાવતાં વોંકી-ટોંકી સેટના ઉપયોગ વિશે એક હકીકત નોંધ પર આવી છે; તેથી શ્રી વ્યાસ તપાસસ્થળની આજુબાજુ હાજર ન હોવા જોઈતા અને જ્યારે પંચ નં.૧એ ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપ્યો નથી, ત્યારે વિદ્વાન ન્યાયાધીશે અપીલકર્તા પાસેથી ચલણી નોટોની વસૂલાત બાબતે પંચના પુરાવાને સ્વીકારવો

ન જોઈતો હતો. તેમણે આ અદાલતનું ધ્યાન આંક ૨૧ દસ્તાવેજ તરફ પણ દોર્યું છે, જે સમાપન પુરશીસ છે. સમાપન પુરશીસનો અર્થ એવો હતો કે નીચલી અદાલતમાં દરમિયાન રજૂ કરાયેલા પુરાવાથી ફરિયાદ પક્ષ સંતુષ્ટ હતો, એટલે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈઓ હેઠળ રજૂ કરાયેલ અંતિમ અહેવાલને તેઓ તપાસવા માંગતા નહોતા. તેથી, હાલના કેસમાં અપીલકર્તાને કોઈ ઔપચારિક પાંસો આપવામાં આવ્યો નથી; અન્યથા, અપીલકર્તાએ આવા પાંસા સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હોત. સત્ય એ છે કે અપીલકર્તા માટે પંચ નં.૧ અને ઉક્ત મુકેશને બચાવ સાક્ષીઓ તરીકે તપાસવા ખુલ્લું હતું, પરંતુ શ્રી શેઠનાના જણાવ્યા મુજબ, જે મહત્વના સાક્ષીઓ તથ્યશોધન પ્રક્રિયામાં પુરાવું આપી શકવાની ક્ષમતા ધરાવતા હતા, તેમની ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા તપાસ ન કરવી એ સ્વીકાર્ય નિષ્પક્ષતાના અભાવ સિવાય બીજું કશું નથી. જો અપીલકર્તાએ મુદ્દામાલ ચલણી નોટો પાસ થવા પૂર્વે મૂળ માંગેલી રકમમાં ઘટાડો કર્યો ન હતો, અન્યથા તે પ્રથમ ભાગના પંચનામામાં પ્રતિબિંબિત થયું હોત, તો પછી ફરિયાદીએ અપીલકર્તા સાથે સોદાકીય વાતચીત કરવાનો પ્રયત્ન કેમ કર્યો, તે પ્રશ્ન છે. આ પ્રયત્ન ફરિયાદ પક્ષના પ્રારંભિક માંગ સંબંધિત કેસને રદબાતલ કરે છે અને જ્યારે પ્રારંભિક માંગ શંકાથી પર સાબિત થયેલી નથી, ત્યારે પંચનામાનો બીજો ભાગ ગંભીર શંકાના ઘેરા છાયા હેઠળ આવી જાય છે. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ નોંધાયેલ પોતાના નિવેદનમાં અપીલકર્તાએ આપેલ સમજૂતીનો યોગ્ય દૃષ્ટિકોણથી વિચાર થવો જોઈતો હતો, જેથી એ બહાર આવે

છે કે અપીલકર્તાને ખોટી રીતે સંકળાવવામાં આવ્યો છે. ફરિયાદ પક્ષનો મૂળભૂત કેસ એવો છે કે ગેરકાયદેસર લાભની માંગ ઉક્ત મુકેશ, જે આવા કામકાજ સંભાળતો એજન્ટ હતો, તેના મારફતે કરવામાં આવી હતી. જો ઉક્ત મુકેશની તપાસ કરવામાં આવી નથી, તો વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એવું કહેવું જોઈતું હતું કે પ્રારંભિક માંગ બાબતે વિશ્વસનીય પુરાવું ઉપલબ્ધ નથી. જો ફરિયાદીની જુબાની વાંચવામાં આવે, તો સ્પષ્ટ થાય છે કે ફરિયાદીએ બે તીવ્ર વળાંકો લીધા છે અને તેથી ફરિયાદી પોતે જ પોતાના વિરોધમાં બોલતો સાક્ષી બન્યો છે.

૧૦. શ્રી શેઠનાએ ફરિયાદીની આંક ૧૦ની જુબાનીમાં રહેલા કેટલાક વિરોધાભાસો તરફ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું છે (સંબંધિત પૃષ્ઠ ક્રમાંક ૪૭ અને ૪૮). જ્યારે ફરિયાદીએ એવું જણાવ્યું છે કે તેણે ઉક્ત મુકેશને એ.સી.બી. સમક્ષ ફરિયાદ નોંધાવવાની પોતાની મનશા અંગે જાણ કરી હતી અને ઉક્ત મુકેશે સોંપેલી બાબતોને તેણે ફરિયાદ નોંધાવવા માટે ધ્યાનમાં લીધી હતી, ત્યારે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એવું નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ હતું કે ઉક્ત મુકેશના પુરાવાના અભાવે ફરિયાદીના વર્ણનને કોઈ મહત્ત્વ આપવું નહીં. પુરાવામાં એવું આવેલું છે કે સીલ ૨૮મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ દૂર કરવામાં આવી હતી અને તેણે પોતે જ ૨૮મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ રૂપિયા ૨,૦૦૦/- ચૂકવ્યા હતા. ફરિયાદીને એ જ દિવસે અપીલકર્તા દ્વારા ચાર ફોર્મ

એટલે કે ચલણ આપવામાં આવ્યા હતા. સરકાર સમક્ષ રકમ જમા કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવાયેલા આ ચલણો શ્રી વાઘેલાએ, તેઓ તેમની કચેરીમાંથી બહાર આવી તોલચંત્ર તરફની કાર્યવાહી કરતા હતા ત્યારે, આવ્યા હતા. તેણે પોતાની જુબાનીમાં (ફરો-૧૨) સ્વીકાર્યું છે કે તેણે પોલીસ સમક્ષ એવું જણાવ્યું નહોતું કે “ત્યારબાદ શ્રી વાઘેલાને અગાઉ થયેલ સમજૂતી મુજબ રૂપિયા ૧,૦૦૦/-ની રકમ સ્વીકારવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું.” તેણે એ પણ જણાવ્યું નહોતું કે નિવેદનમાં તેણે તરત જ તોલચંત્ર મુક્ત કરવા માટે પણ કહ્યું હતું. પોતાની જુબાનીના ફરો-૧૩માં તેણે સ્વીકાર્યું છે કે જ્યારે તેણે અપીલકર્તાને રૂપિયા ૮૦૦/-ની રકમ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે અપીલકર્તાએ તે સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. ફરિયાદીએ પોતાની જુબાનીના ફરો-૧૩માં જણાવ્યું છે કે “એ સાચું છે કે મેં શ્રી વાઘેલાને રૂપિયા ૮૦૦/- આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પરંતુ તેમણે તે સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. એ પણ સાચું છે કે તેથી મેં તે રકમ ઉક્ત મુકેશને આપી હતી.” ફરિયાદીની જુબાનીના ફરો-૧૩ના સાદા વાચનથી એવું સ્પષ્ટ થાય છે કે રૂપિયા ૮૦૦/-ની લાંચની રકમ પ્રથમ ફરિયાદી દ્વારા ઉક્ત મુકેશને આપવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ ઉક્ત મુકેશે તે રકમ અપીલકર્તાને ચૂકવી હતી. નિશ્ચિતરૂપે, ફરિયાદીએ એ નકાર્યું છે કે ઉક્ત મુકેશે બળજબરીપૂર્વક લાંચની રકમ શ્રી વાઘેલાની ખિસ્સામાં મૂકી હતી, પરંતુ આ મુદ્દે કોઈ ગૂંચવણ નથી કે લાંચની રકમ ઉક્ત મુકેશ અને ફરિયાદી દ્વારા અથવા તો આપવામાં આવી અને સ્વીકારવામાં આવી હતી અથવા બળજબરીથી

અપાઈ હતી. આ ફરિયાદીનું પોતાની જ ઉલટતપાસમાં વર્ણન છે. તેથી, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ સમસ્ત કથા નિઃસંદેહ રીતે સાબિત થયેલી કહી શકાય નહીં અને, તેથી, આ અદાલતે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધેલા નિષ્કર્ષોમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ અને અપીલકર્તાને શંકાનો લાભ આપવો જોઈએ.

૧૧. તેના પ્રતિસાદરૂપે સુશ્રી ડી.એસ. પંડિત, વિદ્વાન વધારાના સરકારી વકીલએ, નીચલી અદાલતે અપીલકર્તાને દોષિત ઠરાવવાના નિષ્કર્ષને સમર્થન આપતાં રજૂ કર્યું કે ફરિયાદીની સાક્ષીમાં તેને અવિશ્વસનીય માનવા જેવી કોઈ બાબત નથી. વિદ્વાન એ.પી.પી.ના જણાવ્યા મુજબ, ફરિયાદ પક્ષે વાજબી શંકાથી પર કેસ સ્થાપિત કર્યો છે. ત્રણ તથ્યો અત્યંત સંબંધિત છે; ફરિયાદી પાસેથી રિશ્વતની રકમ સ્વીકારવામાં આવે તે પહેલાં તરત જ તેની માંગણી; અદાલતે અપીલકર્તાની સ્થિતિની પૃષ્ઠભૂમિમાં અને ફરિયાદીએ પોતાનું તુલાદંડ પ્રમાણિત / મંજૂર કરાવવામાં બેદરકારી દાખવવાના કારણે સર્જાયેલી પરિસ્થિતિના સંદર્ભમાં ગુપ્ત માંગણીના તત્વને ધ્યાનમાં લેવો જોઈએ, તેમજ ટ્રેપના દિવસે રિશ્વતની રકમ સ્વીકારતા પહેલાં અપીલકર્તાનું વર્તન અને તેની પાસેથી મુદામાલ ચલણી નોટોની વસૂલાત અંગે તેણે આપેલું અસુવિધાજનક સ્પષ્ટીકરણ; અને ફરિયાદી પાસેથી અપીલકર્તા સુધી રકમ જવી અને કોઈક સમજણ હેઠળ તેનો સ્વીકાર થવો, કારણ કે અપીલકર્તાને ફરિયાદી પાસેથી

રોકડ સ્વીકારવાનો અધિકાર નહોતો. વિદ્વાન એ.પી.પી.એ આ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું કે અપીલકર્તાને મુદામાલ ચલણી નોટો સોંપવામાં આવે તે પહેલાં થયેલી વાતચીત ફરિયાદ પક્ષના કેસને વધુ વિશ્વસનીય બનાવે છે અને માંગવામાં આવેલી રિશ્વતની રકમમાં રૂપિયા ૧૦૦/- નો ઘટાડો, અપીલકર્તાએ શરૂઆતમાં રૂપિયા ૧,૦૦૦/- ની માંગણી કરી હતી તે બાબતે ફરિયાદ પક્ષને પૂરતું સમર્થન આપે છે. પુરાવા પૂર્ણ થયા પછી, અપીલકર્તા વિરુદ્ધ દેખાતી પરિસ્થિતિઓ તેની નોંધ પર મૂકવામાં આવી અને દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ અપીલકર્તાનું નિવેદન નોંધવામાં આવ્યું. તેના વધુના નિવેદનમાં, ફરિયાદ પક્ષના પુરાવા વિશે તેનો અભિગમ સંપૂર્ણ ઇનકારનો છે. વિદ્વાન એ.પી.પી.એ રજૂ કર્યું કે અપીલકર્તાએ તે સ્થળે પોતાની હાજરી સ્વીકારી છે જ્યાં તે ટ્રેપમાં ઝડપાયો હતો, પરંતુ ઉક્ત મુકેશના જણાવ્યા મુજબ, તેણે તેને ફરિયાદીના કચેરીએ લઈ ગયો હતો અને તેણે એવી દલીલ કરી હતી કે તે ખૂબ કડક હોવાથી તેણે એમ/એસ. મુકેશ સ્કેલ રિપોરિંગ વર્ક્સના ગ્રાહકો સામે બે કેસો દાખલ કર્યા હતા. તે, એટલે કે ઉક્ત મુકેશે, તેને ખોટી રીતે ફસાવ્યો છે. વિદ્વાન એ.પી.પી.એ રજૂ કર્યું કે અપીલકર્તાનું કહેવું એ છે કે તેની કડક વૃત્તિ અને બનાવ પહેલાં વિભાગની અંદરની તેની સંઘીય પ્રવૃત્તિઓને કારણે તેના ઉચ્ચ અધિકારી પણ પ્રસન્ન નહોતા; એક વખત તે જિલ્લા : ખેડામાં હતો અને જિલ્લા : ખેડાના વેપારીઓએ તેની વિરુદ્ધ માત્ર એટલા માટે મુશ્કેલીઓ ઊભી કરી હતી કે તે કડક હતો અને તેથી તેણે પોલીસ સુરક્ષા માંગી હતી. સુશ્રી ડી.એસ. પંડિતના

જાણાવ્યા મુજબ, અપીલકર્તાએ પોતાને પ્રામાણિક, તેજસ્વી અને કડક અધિકારી તરીકે રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ ફરિયાદ પક્ષે રજૂ કરેલા સ્વાભાવિક પુરાવાને ધ્યાનમાં લેતાં, આવા સ્પષ્ટીકરણને યોગ્ય અથવા સંભાવ્ય સ્પષ્ટીકરણ ગણવું જોઈએ નહીં, જેને ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમની કલમ ૨૦ હેઠળ ઊભી થતી અનુમાનધારણાને ખંડિત કરવા માટે પૂરતું કહેવાય. વિદ્વાન એ.પી.પી.એ રજૂ કર્યું કે આ અનુમાનધારણાના ખંડનને જો સમગ્ર પુરાવા અને અપીલકર્તાના વર્તનના એકંદર પરિપ્રેક્ષ્યમાં જોવામાં આવે, તો આ અપીલ નિષ્ફળ જવી જોઈએ અને દોષસિદ્ધિ તથા સજાનો ચુકાદો અને આદેશ યથાવત રાખવા જોઈએ.

૧૨. શ્રી કે.જે. શેઠા દ્વારા ઉદ્દેખિત પરસ્પર વિરોધી દલીલો અને ચાર નિર્ણયોની મૂળવણી કરવા માટે, અદાલતે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાના સ્વરૂપ અને ગુણવત્તા તરફ નજર કરવી પડશે. પુરાવા તરીકે રજૂ કરાયેલા દસ્તાવેજોને, ટ્રેપ અધિકારીએ તૈયાર કરેલા પંચનામા સિવાય, કોઈ ગંભીર રીતે પડકારવામાં આવ્યા નથી. ફરિયાદી સહિતની વસૂલાત સંબંધિત ભાગ અને પંચ નં. ૧ એ ફરિયાદ પક્ષના મામલાને તત્વરૂપે સમર્થન આપ્યું નથી અને પંચનામાનો મહત્વનો ભાગ “સાબિત થયેલ નથી” રહ્યો હોવાથી, ટ્રેપ પંચનામા પર ચોમેરથી આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે. તેથી, આ મહત્વપૂર્ણ દસ્તાવેજ અથવા આ દસ્તાવેજનો સમગ્ર દોષારોપક ભાગ, કથિત ગુનાથી અપીલકર્તાને સાંકળવા માટે

ઉપયોગમાં લઈ શકાય કે નહીં, એ અદાલત સમક્ષ ઉપસ્થિત મુખ્ય પ્રશ્નોમાંનો એક છે.

૧૩. એ.સી.બી. ટ્રેપ કેસમાં ફરિયાદ પક્ષે લાંચની રકમની માંગણી અને સ્વીકાર થયાનો તથ્ય વાજબી શંકાથી પર સ્થાપિત કરવાનું હોય છે. વર્તમાન કેસમાં ફરિયાદ પક્ષે ફરિયાદી- રાજુભાઈ આસાનદાસ તીર્થાણી, પી.ડબલ્યુ.૧ ને આંક ૧૦ પર તપાસ્યા છે, જે સ્ટીલ, સિમેન્ટ અને વેલ્ડેડ સામગ્રીનો વ્યવસાય કરતા વેપારી છે અને તેથી તોલકાંટાનો ઉપયોગ કરતાં હોવાથી, તેમની ઉપર કાનૂની ફરજ હતી કે તોલકાંટા યોગ્ય રીતે જાળવવામાં આવે અને તે ગુજરાત રાજ્યના વેઈટ્સ એન્ડ મેઝરમેન્ટ્સ વિભાગના અધિકારીની મંજૂરી મેળવે. જ્યારે તેઓ પોતાનો તોલકાંટો સુધરાવી અને મંજૂર કરાવવામાં નિષ્ફળ ગયા, ત્યારે અપીલકર્તાએ તેને સ્થગિત કરી સીલ કરી દીધો હતો. ફરિયાદીનું એવું કહેવું નથી કે તોલકાંટો સ્થગિત કે સીલ કરતા પહેલાં અપીલકર્તાએ ગેરકાયદે લાભની માંગણી કરી હતી. અપીલકર્તા તરફથી બે મેમો મળ્યા બાદ ફરિયાદીએ પોતાના એજન્ટ એમ/એસ. મુકેશ સ્કેલ રિપોરિંગ વર્ક્સને બોલાવ્યો હતો. એમ/એસ. મુકેશ સ્કેલ રિપોરિંગ વર્ક્સના શ્રી મુકેશભાઈને બોલાવવામાં આવ્યા અને ફરિયાદીએ મુકેશભાઈને પૂછ્યું હતું કે અપીલકર્તાના નિવાસસ્થાને જવું જરૂરી છે કે કેમ અને ત્યારબાદ તેઓ બંને ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ અપીલકર્તાના નિવાસસ્થાને ગયા હતા. ફરિયાદીના કહેવા મુજબ, તેમણે વ્યક્તિગત રીતે

અપીલકર્તા સાથે વાતચીત કરી નહોતી, પરંતુ જણાવેલ મુકેશે કંઈક વાતચીત કરી હતી અને અપીલકર્તાના ઘરમાંથી બહાર આવ્યા પછી જણાવેલ મુકેશે ફરિયાદીને જણાવ્યું હતું કે અપીલકર્તા રૂ.૨,૦૦૦/- કમ્પાઉન્ડિંગ ફી તરીકે અને કમ્પાઉન્ડિંગ ફીની રકમ ઉપરાંત રૂ.૧,૦૦૦/- ની માંગણી કરે છે. ત્યારબાદ અપીલકર્તા રૂ.૨,૦૦૦/- ની ચુકવણી માટે ચલણ આપશે અને તે સમયે રૂ.૧,૦૦૦/- લાંચ તરીકે રૂપમી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના બદલે રકમી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ ચૂકવવાના રહેશે કારણ કે તે રવિવાર હતો અને તે દિવસે ફરિયાદી એ.સી.બી.ની કચેરીએ ગયો અને એ.સી.બી. કચેરીમાં ઈન્સ્પેક્ટર આવી પહોંચ્યા પછી તેણે ફરિયાદ આપી. તે સમયે જણાવેલ મુકેશ તેની સાથે હતો. જોકે, ફરિયાદીના કહેવા મુજબ ફરિયાદ તેમના કહેવા અને વર્ણન મુજબ લખવામાં આવી નહોતી અને ફરિયાદમાં જે બાબતો લખવામાં આવી હતી તે લાંચની રકમ સંબંધિત થયેલી વાતચીતના સંદર્ભમાં હતી, પરંતુ તેઓએ જે રીતે જણાવ્યું હતું તે રીતે લખવામાં આવી નહોતી. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં ફરિયાદીને પ્રતિકૂળ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે. ફરિયાદીએ અપીલકર્તા દ્વારા લેવામાં આવેલી કાર્યવાહી સ્વીકારી છે, પરંતુ તેમના મુજબ રૂ.૧,૦૦૦/- ની લાંચની માંગણી જણાવેલ મુકેશ સમક્ષ કરવામાં આવી હતી, તેમના સમક્ષ નહીં. આવી પરિસ્થિતિમાં જણાવેલ મુકેશની તપાસ કરવાની ફરિયાદ પક્ષની ફરજ હતી, એવો શ્રી કે.જે. શેઠલાનો મુખ્ય દલીલનો આધાર છે. તેથી અપીલકર્તા દ્વારા રૂ.૧,૦૦૦/- ની પ્રારંભિક માંગણી સાબિત કરવા માટે પી.ડબલ્યુ.૧નું

સાક્ષ્ય વિશેષ ઉપયોગી જણાતું નથી. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ચુકાદામાં પરિચ્છેદ ક્રમાંક ૬ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

૬.તથાપિ, અદાલતમાં ફરિયાદી-સાક્ષીની પૂછપરછના સમયે, ફરિયાદ પક્ષને એ બાબતે મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડ્યો કે ફરિયાદીએ ફરિયાદમાં આપેલ પોતાના વર્ણનથી ફેરફાર કરીને અદાલત સમક્ષ એવો હલફ આપ્યો કે ૨૩.૦૯.૧૯૮૮ના રોજ તે આરોપીના સ્થળે ગયો હતો, પરંતુ તેની સાથે મુકેશ નામનો એક વ્યક્તિ પણ હતો, જે મુકેશ સ્કેલ રિપેરિંગ વર્ક્સ નામ અને ઢબે ધંધો કરતો હતો. જેને વેઈટ્સ એન્ડ મેઝર્સના અમલવારી નિયામકાલયે તોલકાંટાઓ પાસ કરવા અને તેમની યોગ્ય રીતે મરામત કરાવવા માટે અધિકાર આપેલો હતો. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, આ ફર્મને તોલકાંટાઓનો વપરાશ માટે નિયામકાલય પાસેથી પાસિંગ કરાવવા પૂર્વે તેમની મરામત કરવાની સત્તા આપવામાં આવેલી હતી. તેણે અદાલત સમક્ષ વધુમાં એમ પણ જણાવ્યું કે ૨૩-૯-૧૯૮૮ના રોજ આરોપીના ઘરમાં ઉક્ત મુકેશ જ અંદર ગયો હતો, જ્યારે ફરિયાદી તેના ઘરની બહાર રાહ જોતો હતો અને ઉક્ત મુકેશે જ ફરિયાદીને જાણ કરી હતી કે ફરિયાદીએ આરોપીને રૂપિયા ૧,૦૦૦/-ની રકમ તરીકે ગેરકાયદેસર પ્રસાદી ચૂકવવી જોઈએ. તેણે અદાલત સમક્ષ આગળ એમ પણ જણાવ્યું કે નિર્ધારિત દિવસે, અર્થે દરોડાની તારીખે, એટલે કે ૨૬-૯-૧૯૮૮ના રોજ, જ્યારે આરોપી ઉક્ત મુકેશ સાથે તેની દુકાને આવ્યા હતા, ત્યારે આરોપીએ ગેરકાયદેસર પ્રસાદીની

રકમ કદી માંગી નહોતી, પરંતુ તેઓ બન્ને ફરિયાદીના પરિસર અને કચેરીમાં ગયા હતા, જ્યાં તેણે આરોપીને તે રકમ આપી હતી. આ રીતે, ફરિયાદીની વાર્તામાં થોડો ફેરફાર આવ્યો છે, એટલું કે તે કહે છે કે તે મુકેશ સાથે આરોપીના ઘેર ગયો હતો અને ઉક્ત મુકેશે જ ફરિયાદીને જણાવ્યું હતું કે તેણે રૂપિયા ૧,૦૦૦/-ની ગેરકાયદેસર પ્રસાદી આપવી જોઈએ અને લાંચની રકમ આપવાના સમયે આરોપી દ્વારા ગેરકાયદેસર પ્રસાદીની કોઈ વાસ્તવિક માંગ કરવામાં આવી નહોતી.....

જ. આ માટે કાનૂની રીતે તે અત્યંત મુશ્કેલ રહેશે

અદાલતે માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ દ્વારા નોંધાયેલ આ તારણોને યથાવત્ રાખવાના છે કે આ ફરિયાદીની કથનમાં “નગણ્ય ફેરફાર” ધરાવતો કેસ છે. અદાલતે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ સમગ્ર અને અભિન્ન કથનનું અવલોકન કરવાનું રહે છે; ફરિયાદ પક્ષનો મૂળ કેસ એવો છે કે ફરિયાદી પોતે જ તા. ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ અપીલકર્તાના નિવાસસ્થાને ગયો હતો. નિશ્ચિતપણે, ફરિયાદીને પોતે જ ઠોસ પુરાવાના એક ભાગ તરીકે વાંચી શકાય નહીં અને તેનો ઉપયોગ સમર્થન તથા વિરુદ્ધાભાસ મેળવવાના હેતુસર કરી શકાય, પરંતુ અપીલકર્તા ફરિયાદીના વર્તન પર સંપૂર્ણપણે આધાર રાખી શકે છે, જે એ.સી.બી. કચેરીના તે અધિકારી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું, જેણે ફરિયાદ નોંધેલી હતી.

૧૪. એવું જણાય છે કે ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮થી ઘણું પહેલાં, અપીલકર્તાએ જઈને ફરિયાદીની તોલચંત્રને સીલ કરી દીધું હતું અને અપીલકર્તાએ કરેલી કાર્યવાહીથી તથા તેના પરિણામે તેને દિનપ્રતિદિન થતી હાનિથી ફરિયાદી વ્યથિત હતો; તેથી તે અપીલકર્તાનો પીછો કરવા અપીલકર્તાના નિવાસસ્થાને ગયો હતો અને તે સમયે, આક્ષેપ મુજબ, અપીલકર્તાએ ફરિયાદીને વ્યવહાર બનવા કહ્યું હતું જેથી તેને મુશ્કેલીનો સામનો કરવો ન પડે. ફરિયાદીના કથનના તત્વોને ફરિયાદ પક્ષે સાબિત કરવાના રહે છે અને વર્તમાન કેસમાં ફરિયાદીનું વર્ણન અદાલતમાં તેણે આપેલા પોતાના વર્ણન સાથે મહત્વપૂર્ણ વિસંગતિ ધરાવે છે. અદાલત વધુ એક પાસાને અવગણી શકતી નથી કે નોંધમાં એવું દર્શાવવા માટે કશું જ નથી કે ૧૩/૧૪મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ અને ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ વચ્ચે માત્ર અપીલકર્તા દ્વારા જ પગલાં લેવામાં આવ્યા હતા અથવા મુકેશ દ્વારા લેવામાં આવ્યા હતા. મુકેશની હાજરી પુરાવામાંથી પ્રકાશમાં આવી છે. તે પરવાનો ધારક છે અને બજારમાં વપરાતા વિવિધ પ્રકારના તોલચંત્રો અને માપન સાધનોને સુધારવા/મરામત કરવા માટે અધિકૃત વ્યક્તિ છે અને મંજૂરી આપતી વખતે તેની પ્રમાણપત્રને કાનૂની સત્તાધિકારી દ્વારા વિચારણામાં લઈ શકાય છે. મેસર્સ મુકેશ સ્કેલ રિપેરિંગ વર્ક્સ આવા તોલચંત્રો અને કાંટાઓને અપીલકર્તાના વિભાગ પાસેથી મંજૂર કરાવી શકે છે, અને તેથી તમામ સંભાવનાઓ મુજબ, ઉક્ત મુકેશને તોલચંત્રને સુધારવાની/મરામત કરવાની

પ્રક્રિયામાં તેમજ ઓપચારિક મંજૂરી મેળવવા માટે પણ જોડવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ.

૧૫. હવે જો ફરિયાદીની સાક્ષીમાં આવેલી આવૃત્તિને બે મુખ્ય પાસાઓ સંબંધે, એટલે કે તા. ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ જ્યારે તે અપીલકર્તાના નિવાસસ્થાને ગયો હતો ત્યારે ઉક્ત મુકેશની હાજરી, તેમજ તે દિવસે ઉક્ત મુકેશે ભજવેલી ભૂમિકા અને ત્યાં તેની હાજરી અંગે, અને તેમજ તા. ૨૫મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ જ્યારે ફરિયાદી એ.સી.બી. કચેરીએ ગયો હતો ત્યારે તેની હાજરી અંગે, આ ટીકા સાથે નકારી કાઢવામાં આવે કે તેણે અપીલકર્તાને મદદરૂપ થવાના હેતુથી જ આ નવી વાત રજૂ કરી છે, તો પણ મહત્વપૂર્ણ તફાવતને કારણે પ્રારંભિક માંગણીની વાત વાજબી શંકાથી પર સાબિત થઈ હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૧૬. ફરિયાદી ટ્રેપનો સાક્ષી છે અને તે એવો વ્યક્તિ હતો જે ૧૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮થી ૨૫મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ સુધી પરેશાની ભોગવી રહ્યો હતો; છતાં, ઉક્ત મુકેશ દ્વારા હોય કે ફરિયાદી દ્વારા હોય, કોઈ પ્રગતિ થઈ નહોતી. તેથી ફરિયાદીના પુરાવાનું સાવધાનપણે નજીકથી મૂલવવું આવશ્યક હતું અને અદાલતે એવું અવલોકન કરવું જોખમી હતું કે પ્રારંભિક માંગણી જેટલા અંશે સંબંધિત છે, ત્યાં કોઈ એવી તાત્વિક અસંગતિ અથવા ખામી નથી જેને અવગણવામાં આવી શકે. ફરિયાદી દ્વારા અનેક વિરોધાભાસો કરવામાં આવ્યા છે

અને તેણે વિદ્વાન સરકારી વકીલ દ્વારા કરાયેલ જરાબાતમાં સ્વીકાર્યું છે કે ટ્રેપના દિવસે ઉક્ત મુકેશ તેના કચેરીએ આવ્યો હતો અને ઉક્ત મુકેશે તેને અરજી આપવા કહ્યું હતું અને અંતે તે અરજી પણ ઉક્ત મુકેશે જ લખી હતી. નોંધપાત્ર રીતે, દસ્તાવેજોમાં આવ્યું છે કે ફરિયાદીનો ધંધો ભાગીદારીનો ધંધો નહોતો, પરંતુ તે એક એકમાલિકી સંસ્થા હતી અને તેનો માલિક શ્રી નારણદાસ તીર્થાણી હતો તથા ફરિયાદીના પિતા શ્રી આસનદાસ તીર્થાણી હતા. તેથી, એક અરજી વેઈટ્સ એન્ડ મેઝર્સ વિભાગના કનિષ્ઠ સુપરવાઈઝરને સંબોધીને શ્રી નારણદાસના હસ્તાક્ષરથી આપવામાં આવી હતી; આમ, જ્યારે શ્રી નારણદાસની હાજરીનો તથ્ય દસ્તાવેજોમાં આવ્યો અને વિદ્વાન સરકારી વકીલની જરાબાત દરમિયાન એ પણ બહાર આવ્યું કે સમગ્ર વ્યવહાર માટે સંબંધિત વ્યક્તિ તે જ હતા, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષે આ નારણદાસને ચોક્કસપણે તપાસ્યા હોત. અપીલકર્તાએ કરેલી પ્રારંભિક માંગણી અંગે તેઓ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપી શકતા. ફરિયાદીએ વિદ્વાન સરકારી વકીલે આપેલા એ સૂચનને સ્પષ્ટપણે નકારી કાઢ્યું છે કે લાંચની માંગણી અપીલકર્તાએ ઉક્ત મુકેશ મારફતે કરી હતી અને રકમ પણ ઉક્ત મુકેશ મારફતે આપવાની હતી. વિપરીત રીતે, તેણે અપીલકર્તા દ્વારા કરાયેલ જરાબાતમાં સ્વીકાર્યું છે કે ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ અપીલકર્તાના નિવાસસ્થાને જવા પૂર્વે તે પ્રથમ ઉક્ત મુકેશના નિવાસસ્થાને ગયો હતો; આ વાત વધુ સંભાવ્ય લાગે છે, કારણ કે ઉક્ત મુકેશ લાઈસન્સધારક હતો અને તોલ તથા માપનાં સાધનો જેમ કે કાંટા વગેરેના સુધારકામ અને

મરામતના વ્યવસાયમાં સંકળાયેલ હતો. તેને અપીલકર્તાનું નિવાસસ્થાન જોયેલું હોવું જોઈએ. નહીંતર, રાત્રે આશરે ૯.૦૦ વાગ્યે ફરિયાદી માટે અપીલકર્તાના નિવાસસ્થાને પહોંચવું સહેલું કે શક્ય ન હતું. ઉક્ત મુકેશ સાથે લાંચની રકમ અંગે અપીલકર્તા માટે વાતચીત કરવી સહેલી હતી. નહીંતર, ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ પછી ફરિયાદીને અપીલકર્તા માટે એવો સંકેત આપવો અસંભવ ન હતો કે, જો તેના હાથ ગરમ કરવામાં આવે, તો તે સંયોજિત ફી સ્વીકારીને ઊભો થયેલો પ્રશ્ન સમાધાન કરવા ઈચ્છુક છે. સીલ કરવાની પ્રક્રિયામાં પ્રવેશ સમયે અપીલકર્તાએ કશું માંગ્યું ન હોવાનો તેનો વર્તન અને ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ સુધી લાંચની માંગણી અંગેના પુરાવાનો અભાવ, એવાં સંજોગો હતા કે જેઓને વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એવું અવલોકન કરતા પહેલાં અવગણવા ન જોઈએ હતા કે ફરિયાદીની કથામાં ઉક્ત મુકેશ અંગેનો ઉદ્દેખ માત્ર અલ્પ ફેરફાર ધરાવે છે. એક નિર્ણાયક પાસું એ છે કે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે વિશ્વસનીય અને દઢ કારણો આપી એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો નથી કે ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ, જ્યારે અપીલકર્તાએ પ્રારંભિક લાંચની માંગણી કરી હતી, અથવા ફરિયાદ નોંધાવતી વેળાએ, ઉક્ત મુકેશ ત્યાં હકીકતમાં બિલકુલ હાજર નહોતો. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધેલો નિષ્કર્ષ કે આ અલ્પ ફેરફારનો કેસ છે, તેનો અર્થ એ થાય છે કે સોગંદી જુબાની દરમિયાન વ્યક્તિએ કહેલી વાત મૂળભૂત રીતે સાચી છે, પરંતુ કથાનું વર્ણન કરતાં અને/અથવા કથાના ક્રમનું નિવેદન કરતાં તેમાં થોડો ભિન્નપો છે. તેથી અદાલત

માટે એ સ્વીકારવું મુશ્કેલ છે કે રૂ.૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ અપીલકર્તાએ રૂ.૧૧,૦૦૦/- ની પ્રારંભિક માંગણી કરી હતી તે અંગે ફરિયાદ પક્ષે પૂરતો પુરાવો રજૂ કર્યો છે. તેથી શ્રી શેઠનાની આ દલીલમાં પૂરતું બળ છે કે ફરિયાદીના વર્ણનને સંપૂર્ણ રીતે વાંચવામાં આવે તો સ્પષ્ટ થાય છે કે તેણે બે તીવ્ર વળાંકો લીધા છે અને એવા સાક્ષી પર ફરિયાદ પક્ષના પક્ષમાં હકારાત્મક નિષ્કર્ષ નોંધવા માટે ભરોસો રાખી શકાતો નહોતો. વધુ એક પાસું, જે ફરિયાદીની સોગંદી જુબાની દરમિયાન અદાલતે પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબ સ્વરૂપે દસ્તાવેજોમાં આવ્યું છે, તે પણ સંબંધિત જણાય છે. ફરિયાદી મુજબ, વિભાગ પાસેથી કાંટાને મંજૂર કરાવવા માટે તેઓ મરામતકાર-કમ-એજન્ટનો સંપર્ક કરતા અને એજન્ટ કાંટો સુધારતો. જરૂર પડે તો મરામત પછી એજન્ટ અનુક્રમે ઝોનલ ઇન્સ્પેક્ટરને જાણ કરતો અને ઝોનલ ઇન્સ્પેક્ટર અનુક્રમે ચકાસણીનો સમય જણાવતો અને ઝોનલ ઇન્સ્પેક્ટરની હાજરીમાં કાંટાનું માપન/પરીક્ષણ થતું અને ત્યારબાદ વધુ એક આદેશ પસાર કરીને ઔપચારિક મંજૂરી અપાતી. દસ્તાવેજોમાં આવ્યું છે કે જરૂરી ફીની રકમ કચેરીમાં ચૂકવાતી હતી અને તે, અર્થાત્ ફરિયાદી, ત્યારબાદ તેમની પાસેથી રસીદ મેળવતો હતો. તેથી સરકારી તિજોરીમાં ચલણ ભરીને કે વેઇટ્સ એન્ડ મેઝર્સ વિભાગની કચેરીમાં ઔપચારિક ચુકવણી કરવાની વાસ્તવિક ક્રિયા ફરિયાદીએ જાતે કરી નહોતી અને તેને માત્ર એક ઔપચારિકતા માનવામાં આવતી હતી. દરેક વિભાગ પાસે જનતા સાથે અથવા વિભાગ સાથે સંબંધિત વ્યક્તિ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે પોતાના અલિખિત ધોરણો/રીવાજો અને

પ્રક્રિયા હોય છે અને બહુ થોડા સરકારી વિભાગોમાં સત્તાધિકારી અને જનતા વચ્ચે કડક ગાંઠબંધણ હોય છે; અન્યથા, વહીવટ અતિ સહજ અથવા અનોપચારિક રીતે સંચાલિત થાય છે, એવો સમાજનો અનુભવ છે. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, અપીલકર્તા માટે ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ પહેલાં પણ કોઈપણ સમયે લાંચની માંગણી ઊભી કરવી શક્ય ન હતી; નહીંતર, તે કાંટા પર સીલ મૂકવાના દિવસે આવી માંગણી કરી શક્યો હોત અથવા ઉક્ત એજન્ટ મુકેશ મારફતે ચૂકવણી કરવા અંગે ફરિયાદીને સંકેત આપી શક્યો હોત. જો અપીલકર્તા ખરેખર ભ્રષ્ટ અધિકારી હોત, તો તે ફરિયાદી તેના નિવાસસ્થાને આવે ત્યાં સુધી રાહ જોઈ ન હોત. તેથી શ્રી શેઠનાની આ દલીલમાં પૂરતું બળ છે કે ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ કરવામાં આવેલી પ્રારંભિક માંગણીના મુદ્દે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ અત્યંત નબળો છે.

૧૭. પી.ડબ્લ્યુ.-૨ પંચ સાક્ષી છે. તે પી.ડબ્લ્યુ.ડી.માં કલાર્ક તરીકે ફરજ બજાવતો હતો, પંચ નં.૨ પણ તેની સાથે જુનિયર કલાર્ક તરીકે ફરજ બજાવતો હતો. આ સાક્ષીને પણ પ્રતિકૂળ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધેલી કાર્યવાહી જોતા એવું જણાય છે કે વિદ્વાન સરકારી વકીલ શ્રી શેખ દ્વારા વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ સમક્ષ એવી કોઈ ઔપચારિક અરજી કરવામાં આવી નહોતી કે પંચ સાક્ષીને પ્રતિકૂળ જાહેર કર્યા વિના તેને પંચનામાના કેટલાક ભાગ દર્શાવીને સામનો કરવાની મંજૂરી

આપવામાં આવે. આંક ૧૬ પરના જબાનબંધીના પરિચ્છેદ નં.૩ થી ૫ સુધી વિદ્વાન સરકારી વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી ઉલટતપાસનું સાધારણ વાચન કરતાં એવો અનુમાન થાય છે કે પ્રતિકૂળ તરીકે ગણવાની ઔપચારિક મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.

૧૮. પંચ સાક્ષીનું સાક્ષ્ય પરસ્પર નિવેદનોમાં વિરોધાભાસોથી ભરેલું છે અને પંચનામાના મહત્વપૂર્ણ ભાગને પણ વિરુદ્ધ છે. તેણે સ્પષ્ટપણે નકાર્યું છે કે તેના દ્વારા એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે “શ્રી વાઘેલાએ ફરિયાદીને પોતાની કચેરીના પાછળના ભાગે બોલાવ્યો હતો અને ત્યારબાદ ફરિયાદી ચોકમાં આવેલ પાછળની બાજુના દરવાજેથી વજનકાંટાની દિશામાં ગયો હતો અને તે એટલે કે પંચ સાક્ષી પણ ફરિયાદીની પાછળ ગયો હતો.” તેણે આ સૂચનનો પણ ઇનકાર કર્યો છે કે તે ફરિયાદીની પાછળ કચેરીની બહાર ગયો હતો. તેના નિવેદનમાં વોકી-ટોકીનો ઉલ્લેખ આવેલો છે. તેના ઉપયોગ અંગેનો પણ ઉલ્લેખ છે. પંચ સાક્ષીએ આ વોકી-ટોકી સેટ ફરિયાદીની દરાજમાં પડેલું જોયું હતું. આ સાક્ષીને એવો સૂચન કરવામાં આવ્યો હતો કે તે ટેપ રેકોર્ડર હોઈ શકે. તપાસ અધિકારીને વોકી-ટોકી સાધનની ઉપલબ્ધતા અંગે કેટલાક પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા. જોકે, પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસે એવો ઇનકાર કર્યો છે કે વર્તમાન મામલામાં કોઈ વોકી-ટોકી સેટનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો નહોતો. તેમ છતાં, તેણે સ્વીકાર્યું છે કે તેની કચેરીએ તેને વોકી-ટોકી સાધન પૂરું પાડ્યું હતું અને તેઓ

એવો સાધન ઉપયોગમાં લેતા હતા અને તેથી સાક્ષીને એમ લાગ્યું હોઈ શકે કે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ જવાબ તપાસ અધિકારીએ પોતાની ઉલટતપાસ દરમિયાન આંક ૧૯ પરના પોતાના નિવેદનમાં આપ્યો હતો, જે મહત્વપૂર્ણ પ્રકારનો સંદેહ ઊભો કરે છે. જ્યાં સુધી પંચ સાક્ષીને વોકી-ટોકી સાધનની ઉપલબ્ધતા તથા એ.સી.બી.ની જાળ ગોઠવવાની કાર્યવાહીમાં તેના ઉપયોગ અંગે માહિતી આપવામાં ન આવી હોય, ત્યાં સુધી માનનીય વધારાના સરકારી વકીલ શ્રી શેખ દ્વારા કરવામાં આવેલી તેની ઉલટતપાસ દરમિયાન પંચ સાક્ષીએ આ સાધનનો ઉલ્લેખ કરવાનો કોઈ કારણ નહોતું. ફરિયાદીની કચેરીના પરિસરમાં આ સાધનની ઉપલબ્ધતા અને હાજરી વિશે પી.ડબલ્યુ.-૨ પંચે જણાવવાની પણ કોઈ જરૂરિયાત નહોતી. એ જ રીતે, આ સાક્ષીને ફરિયાદીની દરાજ ખોલવાનું પણ કોઈ કારણ નહોતું. આ સાક્ષીને ફરિયાદીની દરાજમાં ઝાંખી કરવાની કોઈ અવકાશ કે તક નહોતી. એવી પૂર્ણ સંભાવના છે કે પંચને જાણ કર્યા વિના તપાસ અધિકારીએ વોકી-ટોકી સાધન દરાજમાં મૂકી દીધું હોઈ શકે અને સ્પષ્ટ અવાજ પ્રાપ્ત થાય તે માટે ફરિયાદીએ દરાજ ખુલ્લી રાખવાની વૃત્તિના પરિણામે દરોડાના સ્થળે ઉક્ત સાધનની ઉપલબ્ધતા અંગેની હકીકત બહાર આવી ગઈ હોઈ શકે. તૈયાર કરાયેલા પંચનામાના બીજા ભાગમાં દરાજ ખોલવા કે બંધ કરવા અંગે કોઈ ઉલ્લેખ નથી અને તપાસ અધિકારીએ વોકી-ટોકીના ઉપયોગ સંબંધિત આ સમગ્ર પાસા પર પડદો પાડવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. આ નિર્ણાયક પાસું આ અદાલતને સાવચેત કરે છે; અન્યથા પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી

વ્યાસે પંચનામાના બીજા ભાગમાં તેનો વિશેષ ઉલ્લેખ કરીને આ પાસાને પડદા પાછળ રાખવાનો કોઈ કારણ નહોતું. તેના વિપરીત, પ્રથમ ભાગના પંચનામામાં એવું પ્રતિબિંબિત થવું જોઈએ હતું કે તે એટલે કે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસે પોતે ગોઠવેલા દરોડાની ખરાઈને વધુ બળ આપવા માટે વોકી-ટોકી સેટનો ઉપયોગ કરવા જઈ રહ્યો છે.

૧૯. નીચલી અદાલતના વિદ્વાન ન્યાયાધીશે નિર્ણય માટે ઉઠાવાયેલા તમામ સંબંધિત મુદ્દાઓની ચર્ચા કરતાં, પડકાર હેઠળના ચુકાદા અને આદેશના મુખ્યત્વે ફક્ત ક્રમાંક ૬ અને ૭ માં કારણો દર્શાવ્યાં છે. એ સાચું છે કે સ્થિર થયેલી કાનૂની સ્થિતિ મુજબ, ફરી ગયેલ સાક્ષીની સાક્ષીને, તેની સાક્ષીમાં રહેલી થોડી ખામીઓ અથવા વિરોધાભાસોના આધારે સંપૂર્ણપણે નામંજૂર કરવાની આવશ્યકતા નથી; અને જો શત્રુતાભર્યા સાક્ષીની સાક્ષીનો કોઈ ભાગ અન્યથા ઉપયોગી જણાય, તો તે સાક્ષીરૂપે વાંચી શકાય. વર્તમાન પ્રકરણમાં, શત્રુતાભર્યા સાક્ષીઓ, એટલે કે ફરિયાદી અને પંચ, તેમની સાક્ષીના કેટલાક ભાગને સ્વીકારીને, નીચલી અદાલતના વિદ્વાન ન્યાયાધીશે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

૬. ... આજકાલની પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતા, વિવિધ કારણોસર ફરિયાદ પક્ષને સ્વતંત્ર સાક્ષીઓ મેળવવું અશક્ય બનતું જાય છે અને સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બની જાય છે, જે એક નિયમિત બાબત બની ગઈ છે. જો અદાલતોને માત્ર

અદાલત સમક્ષની મૌખિક જુબાનીના આધારે જ આગળ વધવું પડે અને જ્યાં સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બની ગયા હોય ત્યાં તેમની જુબાનીને સંપૂર્ણપણે નકારી કાઢવી પડે, તો કોઈપણ કેસમાં ન્યાય કરવો લગભગ અશક્ય બની જાય. ઉપરોક્ત અહેવાલિત કેસમાં આ પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે “જ્યાં સુધી આ સત્ય છે કે માત્ર એટલા માટે કે કોઈ સાક્ષીને પ્રતિકૂળ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે, તેની સાક્ષીને માત્ર તે એક જ આધાર પર નકારી શકાય નહીં, ત્યાં સુધી એટલું જ સુસ્થાપિત છે કે એકવાર ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીને પ્રતિકૂળ જાહેર કરવામાં આવે, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષ એવો સાક્ષી આપેલી સાક્ષી પર નિર્ભર ન રહેવાની પોતાની મનશા સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે અને તેથી તેની આવૃત્તિને ફરિયાદ પક્ષની પોતાની આવૃત્તિ તરીકે ગણવી શકાય નહીં.” ત્યારબાદ આ જ અહેવાલિત નિર્ધારણના પરિચ્છેદ –૭ માં એવું નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે કે “હવે આ બાબત સુસ્થાપિત છે કે ફાલ્સસ ઇન ઉનો ફાલ્સસ ઇન ઓમ્નિબસનો સિદ્ધાંત ફોજદારી વિચારણાઓમાં લાગુ પડતો નથી અને સત્યને અસત્યથી અલગ પાડવું, ભૂસામાંથી ધાન્ય છાંટવું, અને ફરિયાદ પક્ષના કેસને માત્ર થોડાક દુર્બળતાઓના આધારે સમગ્ર રીતે નકારી કાઢવાની સહેલી રીત અપનાવવા બદલે, તે કરવું અદાલતનું કર્તવ્ય છે.” આથી, શ્રી ત્રિવેદી મને જે કરવા કહે છે તે મુજબ ફરિયાદ પક્ષના પુરાવામાં રહેલી થોડાક દુર્બળતાઓના આધારે ફરિયાદ પક્ષના કેસને નકારી કાઢવાની “સહેલી રીત” હું અપનાવી શકતો નથી. નિઃસંદેહ, હું આ હકીકત સ્વીકારું છું કે સાક્ષીઓ પ્રતિકૂળ બની જવાને

કારણે તેમની સાક્ષીનું પુરાવામૂલ્ય મૂળભૂત પુરાવાથી ઘટીને દ્વિતીય કક્ષાના પુરાવાના સ્તર સુધી આવે છે. તેમ છતાં તેમની સાક્ષીને તેવી રીતે માન્ય ગણીએ, તો પણ બાબત ત્યાં પૂર્ણ થતી નથી. મને પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાનો પણ વિચાર કરવો પડે છે. આ પણ સુસ્થાપિત સ્થિતિ છે કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા જેમને પ્રતિકૂળ જાહેર કરવામાં આવ્યા હોય તેવા સાક્ષીઓની સાક્ષીનો પણ મને વિચાર કરવો પડે છે, જોકે તેઓને ફરિયાદ પક્ષે પ્રતિકૂળ જાહેર કર્યા તે તબક્કા સુધી. આમ કરવાથી, ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી એટલે કે ફરિયાદીની સાક્ષીમાં, તેને પ્રતિકૂળ જાહેર કરવામાં આવે તે પહેલાં, ફરિયાદ પક્ષે એવી સ્થિતિ ઉભી કરી છે કે જ્યારે આરોપી ૨૬.૯.૧૯૮૮ના રોજ મુકેશ સાથે તેની કચેરીએ આવ્યો હતો, ત્યારે તેણે ફરિયાદીના કમ્પાઉન્ડમાં જવા માટે સંકેત આપ્યો હતો, જ્યાં તોલકાંટો મૂકાયેલો હતો. આ મુદ્દો પંચ સાક્ષી (આંક ૧૬) દ્વારા પણ જણાવવામાં આવ્યો છે અને તેની પુષ્ટિ કરવામાં આવી છે. ...

૨૦. ઉપરોક્ત દર્શાવેલ કારણો, જે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આપ્યા છે, તે દર્શાવે છે કે અપીલકર્તાને ગુનાથી સાંકળવા માટે કેટલીક અતિમહત્વપૂર્ણ હકીકતો ઓછામાં ઓછી બે મુખ્ય સાક્ષીઓ, એટલે કે ફરિયાદી અને પંચ,ના પુરાવા દ્વારા નોંધ પર આવવી આવશ્યક હતી. ફરિયાદીના પુરાવામાં તેના અગાઉના નિવેદન સાથે તથા ફરિયાદ પક્ષે આધાર લીધેલા પંચનામાના વિષયવસ્તુ સાથે કયા પ્રકારનો વિરોધાભાસ છે, તેની વિગતવાર

ચર્ચા કરવામાં આવી નથી. એ જ રીતે, ફરિયાદી અને પંચ નં. ૧ ના પુરાવામાં તમામ મહત્વપૂર્ણ પાસાઓ અંગે જે વિરોધાભાસ છે, તે અંગે પણ ચુકાદામાં કોઈ વિગત આપવામાં આવી નથી. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ફરિયાદીના મૌખિક પુરાવા, ટ્રેપના મહત્વપૂર્ણ દસ્તાવેજ-પંચનામા અને ટ્રેપિંગ અધિકારીના વર્ણનના પરિપ્રેક્ષ્યમાં પંચ નં. ૧ ની જબાનમાં રહેલી ખામીઓ દર્શાવવી જોઈતી હતી. આવા દરેક વિરોધાભાસ દર્શાવ્યા વગર, જ્યારે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે એમ નોંધ્યું છે કે કેટલીક અસંગતતાઓ છે અને ઉપર ઉલ્લેખિત પરિચ્છેદોમાં પ્રતિબિંબિત થાય તેમ બચાવ પક્ષના વકીલે દર્શાવેલી ખામીઓ બાબતે પણ સ્વીકાર કર્યો છે, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષના મૂળ આધારને સ્વીકારતી વખતે તે ખામીઓને નાની, ક્ષુદ્રક અથવા અન્યથા અવગણવા યોગ્ય ગણતા પહેલાં, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આ ખામીઓની ચર્ચા કરવી આવશ્યક હતી. આ ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી, અર્થાત્ ફરિયાદી, દ્વારા આપવામાં આવેલ પુરાવો તેને પ્રતિકૂળ સાક્ષી ગણી તેની પ્રતિપરીક્ષા કરવાની પરવાનગી અપાઈ ત્યાં સુધીના અંશે મૂળભૂત અને વિશ્વસનીય પુરાવાના ભાગરૂપે વાંચી શકાય, એવું કહેવું કાયદેસર ગણાય નહીં. આ બે સાક્ષીઓ, એટલે કે ફરિયાદી અને પંચ,ના પુરાવાનું નજીકથી વાચન કરતાં માત્ર એટલું જ બહાર આવે છે કે ફરિયાદી-રાજુ તીર્થાણીની ફરિયાદના આધારે ગોઠવાયેલા ટ્રેપના દિવસે અપીલકર્તા ફરિયાદીના વ્યવસાયસ્થળે આવ્યો હતો. ત્યારબાદ અપીલકર્તાએ ફરિયાદીને વજનકાંટાની પાછળની બાજુએ

બોલાવ્યો હતો. તેઓ બન્ને ફરિયાદીના કચેરીભાગના પાછળના હિસ્સામાં ગયા હતા. તે સમયે ફરિયાદીએ અપીલકર્તાને વિનંતી કરી હતી કે અપીલકર્તાએ માંગેલી વાસ્તવિક રકમ કરતાં કંઈક ઓછી રકમ સ્વીકારી લે, અને અંતે અપીલકર્તાએ રૂપિયા ૧૦૦૦/- ના બદલે રૂપિયા ૮૦૦/- સ્વીકાર્યા હતા. ત્યારબાદ દરોડા પાડી રહેલી ટુકડીના સભ્યોને સંકેત આપવામાં આવ્યો હતો અને પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસે દરોડો પાડ્યો હતો. નોંધ પર આવ્યું છે કે અલ્ટ્રાવાયોલેટ દીવાના સહારે અપીલકર્તાના હાથ વગેરેની તપાસ કરવામાં આવી હતી અને અપીલકર્તાના હાથ પર એન્થ્રાસિન પાઉડરના ડાઘ જોવા મળ્યા હતા. મુદામાલ ચલણી નોટો અપીલકર્તાના ખિસ્સામાં હતી, અને અપીલકર્તાના ખિસ્સામાંથી જે ચલણી નોટો મળેલી, તે જ ચલણી નોટો પંચનામાના પ્રથમ ભાગમાં ઉલ્લેખિત હતી. એવું જણાય છે કે ફરિયાદીએ વ્યવહારિક રીતે લગભગ તમામ મહત્વપૂર્ણ પાસાઓ, જેમાં પંચ નં. ૧ ની મદદથી અપીલકર્તાના ખિસ્સામાંથી મુદામાલ ચલણી નોટોની વસૂલીનો સમાવેશ થાય છે, તે સાબિત કર્યા નથી; અને જ્યારે પંચ નં. ૧ એ ન તો પંચનામાનો મૂળભૂત ભાગ સાબિત કર્યો છે અને ન તો પોતાની ફરિયાદમાં તેણે કહેલી કથાને પણ અનુસર્યો છે, ત્યારે ફરિયાદને પુરાવાના એક ભાગ તરીકે કેવી રીતે વાંચી શકાય, તે એક નિર્ણાયક પ્રશ્ન છે, અને આ પ્રશ્નનો કાયદેસર અથવા તર્કસંગત રીતે જવાબ વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આપ્યો નથી. એ સાચું છે કે કોઈ નિર્ધારિત સમયે અપીલકર્તાને ફરિયાદીના વ્યવસાયસ્થળે જવાનું કોઈ કારણ

નહોતું, પરંતુ અપીલકર્તાનું આ વર્તન તેની નિર્દોષતા સાથે અસંગત નથી, કારણ કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૩૧૩ હેઠળના પોતાના નિવેદનમાં તેણે જણાવ્યું છે કે મુકેશે તેને ફરિયાદીના સ્થળે લઈ ગયો હતો. આ મુકેશ વજન અને માપ વિભાગ સાથે ખૂબ જ સંકળાયેલો છે અને તે એવો વ્યક્તિ છે જે અપીલકર્તાના વિભાગ દ્વારા પાલન કરવાની આવશ્યક એવી કાયદેસર ઔપચારિકતાઓ સાથે સંબંધિત છે. આ બાબત વિવાદિત નથી કે ફરિયાદીનો વજનકાંટો ફરિયાદની તારીખે સીલબંધી સ્થિતિમાં હતો અને ટ્રેપની તારીખે પણ તેવી જ સ્થિતિમાં હતો. ફરિયાદી પોતે ચિંતિત હતો અને જણાવેલ મુકેશ એજન્ટ તરીકે તથા વજનકાંટા વાપરતા વેપારીઓ અને વ્યવસાયિકો સાથે જોડાયેલા વ્યક્તિ તરીકે એવી ઔપચારિકતાઓ પૂર્ણ કરાવવાનો હતો અને તેમને યોગ્ય રીતે દુસ્ત તથા જાળવાયેલા રાખવાની ફરજ સાથે સંકળાયેલો હતો. પુરાવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વજનકાંટા અને સાધનોના મરામતકારો સાથે સાથે એજન્ટ તરીકે પણ કાર્ય કરે છે અને વજન અને માપ વિભાગના કાયદેસર અધિકારીઓ પાસેથી જરૂરી પ્રમાણપત્ર અથવા મંજૂરી આદેશ મેળવવાની ઔપચારિકતાઓ તેઓ પૂર્ણ કરે છે. ફરિયાદ પક્ષનો એવો મામલો પણ નથી કે લાંચની પ્રાથમિક માંગ ફરિયાદી સમક્ષ કરવામાં આવી હતી. અગાઉ ચર્ચાયા મુજબ, ફરિયાદીને અપીલકર્તાના ઘરે જવાનું કોઈ કારણ નહોતું અને ફરિયાદીએ મુકેશની મદદથી અપીલકર્તાનો સંપર્ક કર્યો જ હશે. વજનકાંટો અયોગ્ય રીતે લાંબા સમય સુધી સીલબંધી હાલતમાં પડ્યો હોવાથી, તેને દુસ્ત કરાવવા માટે ફરિયાદીની ચિંતા

ચોક્કસપણે ચરમસીમાએ પહોંચી હશે, કારણ કે વજનકાંટાનો ઉપયોગ ન કરી શકવાને કારણે તેની દૈનિક આવકમાં ઘટાડો થતો હશે અને બજારમાં આવી સ્થિતિનો ખોટો સંદેશ પણ જતો હોય. ફરિયાદીએ જો પોતાની સમસ્યાઓ કોઈપણ ઉપાયથી ઉકેલવાનો પ્રયાસ કર્યો હોય, તો ફરિયાદીના મતે એવો દરેક ઉપાય વાજબી ગણાતો હોઈ શકે. અપીલકર્તા માત્ર મુકેશ મારફતે જ રકમ સ્વીકારશે, એવો આગ્રહ રાખે, તે અશક્ય નહોતો.

૨૧. એટલું જ નહીં કે અપીલકર્તા ફરીયાદી અથવા મુકેશને લાંચની રકમ તેના કચેરીમાં અથવા તેના નિવાસસ્થાને ચૂકવવા અથવા મોકલવા કહી શક્યો હોત, અને ત્યારબાદ જ તે ફરીયાદીને મદદ કરત. પરંતુ આવું ગંભીર વર્તન ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા ન તો રજૂ કરવામાં આવ્યું છે અને ન તો તે, પરોક્ષ રીતે પણ, નોંધપાત્ર પુરાવામાં આવ્યું છે. ફરિયાદ પક્ષ ઉપર એ સ્થાપિત કરવાની ફરજ છે કે લાંચની રકમ ફરીયાદી અને અપીલકર્તા વચ્ચે થયેલ કોઈ સમજૂતી અથવા સમજણ હેઠળ સ્વીકારવામાં આવી હતી, અને આવી સમજણ અથવા સમજૂતીના તત્વને સ્થાપિત કરવા માટે લાંચની રકમ અથવા ગેરકાયદેસર પરિતોષિકની માંગ વાજબી શંકાથી પર પુરવાર કરવી આવશ્યક છે. જો અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે લાંચની માંગ સ્થાપિત કરવા માટે વિશ્વસનીય, સબળ અને વિશ્વાસપ્રેરક પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી, તો અપીલકર્તા દ્વારા રકમ સ્વીકાર્યાની બાબત સંબંધિત પુરાવાનું અત્યંત કાળજી અને સાવચેતીપૂર્વક મૂલવણ કરવું જોઈએ.

૨૨. જો ફરિયાદ પક્ષની કથાના મૂળ તત્વને મુખ્યત્વે અખંડિત રાખીને મજબૂત પરિસ્થિતિઓ ફરિયાદ પક્ષનો કેસ સ્થાપિત કરવા સક્ષમ હોય, તો અપીલકર્તાને ગુનાની સાથે સાંકળી શકાય છે, તે સાચું છે. ફરિયાદ પક્ષની કથાના અભિન્ન ભાગને ધ્યાનમાં રાખીને, જો પરિસ્થિતિજ પુરાવા રજૂ કરવામાં આવ્યા હોય અથવા એવા બહાર આવ્યા હોય કે જે વાજબી શંકાથી પર ગુનો સાબિત કરવા પૂરતા કહી શકાય, તો અપીલકર્તાને ગુનાખોરી સાથે સાંકળી શકાય છે અને ફરિયાદ પક્ષનો કેસ કોઈ નિશ્ચિત પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષીના પ્રત્યક્ષ મૂળભૂત પુરાવા પર આધારિત અને સમર્થિત હોવો હંમેશા આવશ્યક નથી, એવી હાલની કાનૂની સ્થિતિ છે. અહીં અદાલત સમક્ષ પંચ સાક્ષીએ એવું કહ્યું નથી કે પંચ નં. ૧ એ ફરિયાદી પાસેથી અપીલકર્તાને મુદ્દામાલ ચલણી નોટો વાસ્તવમાં અપાતી જોયી હતી. ફરિયાદી પાસેથી સંકેત મળતાં દરોડો પાડવામાં આવ્યો હતો, તે સાચું છે, પરંતુ પંચ સાક્ષીના જબાન દરમિયાન બહાર આવેલા અનેક વિરોધાભાસોના કારણે લાંચની રકમ સ્વીકાર્યાનો કેસ ડગમગતો બને છે.

૨૩. અપીલકર્તા પાસેથી લાંચની રકમની વસૂલાત વિશ્વસનીય અને ભરોસાપાત્ર હોવાનું જો માન્ય થાય, તો તે જ સ્વેચ્છાપૂર્વક સ્વીકારવામાં આવી હોવાનું વાજબી અનુમાન કાઢી શકાય. પરંતુ, મારા મત મુજબ, મુદ્દામાલ ચલણી નોટોનું સ્વેચ્છાપૂર્વક સ્વીકાર માત્ર પૂરતું નથી અને ફરિયાદ પક્ષે એ સ્થાપિત કરવું પડે કે તે અપીલકર્તા અને ફરિયાદી-લાંચ આપનાર વચ્ચેની કોઈ સમજણ અથવા

સમજૂતી હેઠળ કરવામાં આવેલ સ્વીકાર છે, અને અદાલતે એ બાબત પણ નિશ્ચિત કરવી જોઈએ કે આ માત્ર રકમની વસૂલાતનો કેસ નથી. સર્વોચ્ચ અદાલત તથા આ અદાલતે અસંખ્ય કેસોમાં ઠરાવ્યું છે કે રકમના સ્વીકાર સંબંધિત પુરાવો અને અપીલકર્તા પાસેથી મુદ્દામાલ ચલણી નોટોની માત્ર વસૂલાત, પ્રશ્નાધીન આરોપ સાબિત કરવા માટે પૂરતા આધાર નથી.

૨૪. નિશ્ચિતપણે, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે યોગ્ય રીતે નોંધ્યું છે કે નોંધ પર રહેલી પરિસ્થિતિઓ જો પ્રબળ હોય અને ગેરકાયદેસર પરિતોષિકની માંગણીના સિદ્ધાંતને સમર્થન આપવા સક્ષમ હોય, તો ફરિયાદીએ દર્શાવેલી શત્રુતા ફરિયાદ પક્ષના કેસને અસર કરશે નહીં. ફરિયાદ પક્ષે જે પ્રથમ પરિસ્થિતિ પર આધાર મૂક્યો છે તે એ છે કે અપીલકર્તા ફરિયાદીના વેપારી પરિસરમાં હાજર હતો. પરંતુ વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે નોંધેલ આ નિષ્કર્ષ સાથે આ અદાલત સહમત થવી મુશ્કેલ છે કે અપીલકર્તાને તે સ્થળે જવાની કોઈ જ જરૂરિયાત નહોતી, જ્યાંથી તે પોતાના હાથ અને કમીઝ પર એન્થ્રેસિન પાઉડરના ડાઘ સાથે મળી આવ્યો હતો. નોંધ પર એન્થ્રેસિન પાઉડરના નિશાનોની હાજરી અંગે પૂરતો કાનૂની પુરાવો ઉપલબ્ધ છે કે નહીં, જેને દઢ સ્વરૂપનો કહી શકાય, તે સંપૂર્ણપણે જુદો મુદ્દો છે અને આ મુદ્દા અંગે અલગ ચર્ચા અને મૂલવણી આવશ્યક છે, પરંતુ ફરિયાદીના વેપારી પરિસરમાં અપીલકર્તાની હાજરી અપીલકર્તા વિરુદ્ધ દોષારોપક પરિસ્થિતિ નથી, કારણ કે અપીલકર્તાને દરેક

સ્થળે અને ફરિયાદીના વેપારી પરિસરમાં પણ તપાસ અને પુનઃતપાસ કરવા અને જરૂર જણાય તો વજનકાંટા તથા માપન સાધનોને સીલ કરવા માટે મુલાકાત લેવાનો અધિકાર હતો. વર્તમાન કેસમાં, વજનકાંટો અપીલકર્તાના વિભાગ દ્વારા સીલ કરવામાં આવ્યો હતો. જો અપીલકર્તા અથવા અપીલકર્તાના કચેરીમાંથી કોઈપણ વ્યક્તિને ફરિયાદીના વેપારી પરિસરમાં પ્રવેશવાનો પણ અધિકાર ન હોય, તો ફરિયાદીના વજનકાંટાની તપાસ કોણ કરી શક્યું હોત, તે પ્રશ્ન છે. વજનકાંટાને સીલ કરનાર વ્યક્તિ કોણ છે અને સીલ દૂર કરવાની સત્તા કોને છે અથવા સીલ અખંડિત છે કે તેની સાથે છેડછાડ કરવામાં આવી નથી તે નિશ્ચિત કોણ કરી શકે, તે પણ પ્રશ્નો છે. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એ છે કે મુકેશ-એક એજન્ટ, એટલે કે વજન અને માપ વિભાગ તથા એવા વજન અને માપન સાધનોનો ઉપયોગ કરનાર વ્યક્તિઓ વચ્ચેની કડીરૂપ વ્યક્તિ, એ.સી.બી.ની દરોડાની કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવી ત્યારે ત્યાં પહેલેથી હાજર હતી. અપીલકર્તાએ સમજાવ્યું હતું કે એજન્ટ મુકેશે અપીલકર્તાને ફરિયાદીના વેપારી પરિસરમાં લઈ ગયો હતો અને ફરિયાદી સરકારને જરૂરી ફી ચૂકવવા તૈયાર હતો. ફરિયાદ પક્ષનો એવો કેસ નથી અને તપાસવામાં આવેલ કોઈપણ ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નથી કે અપીલકર્તાને ફરિયાદીના વજનકાંટાને સીલ કરવાનો અથવા તે સીલ દૂર કરવાનો અધિકાર ન હતો. તેના વિરુદ્ધ, ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે કે અપીલકર્તાને તમામ કાયદેસર ઔપચારિકતાઓ

વ્યક્તિગત રીતે અથવા પોતાના સ્ટાફના સભ્યોની મદદ અને સહાયથી અથવા વિભાગને મદદ કરી શકે એવી વ્યક્તિની સહાયથી પૂર્ણ કરવાનો અધિકાર હતો.

૨૫. એ સત્ય છે કે ફરિયાદીની તોળકાંટી પર વિભાગ દ્વારા સીલ મુકાયા બાદ અને અપીલકર્તાએ ફરિયાદીની તોળકાંટીને સ્થગન હેઠળ મૂકી દીધી હોવાથી, ફરિયાદીને પોતાની તોળકાંટી પરનો સ્થગન આદેશ દૂર કરાવવા તેમજ સીલ હટાવવા અંગે ચિંતા ઊભી થઈ હોઈ શકે. હવે ફરિયાદ પક્ષનો એવો કેસ નથી કે ફરિયાદી સીલ દૂર કરવા વગેરે માટે તરત જ કેટલાક કલાકોની અંદર અપીલકર્તા પાસે દોડી ગયો હતો, એટલું જ નહીં, બીજા દિવસે પણ નહીં. અપીલકર્તા તા. ૨૬મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૮ના રોજ ફરિયાદી પાસે ગયો હતો, પરંતુ તેમાંથી અપીલકર્તાની મુલાકાત અતિશય ચિંતા દર્શાવે છે એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો અસંગત રહેશે. ફરિયાદ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર, એન્ટી-કરપ્શન દ્વારા લેવામાં આવી હતી

બ્યુરો (એ.સી.બી.), માં તા. ૨૫મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૮ના રોજ ૧૬-૩૦ કલાકે, અર્થાત્ ટ્રેપના પૂર્વદિવસે. અને ટ્રેપ તા. ૨૬મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૮ના રોજ સવારે ૧૦-૦૦ વાગ્યાથી બપોરે ૧૨-૦૦ વાગ્યા વચ્ચે હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. ફરિયાદ પક્ષના કેસ મુજબ, અપીલકર્તા તા. ૧૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ ફરિયાદીની વ્યવસાયિક જગ્યાએ ગયો હતો અને અપીલકર્તાએ ફરિયાદીને જાણ કરી હતી કે ફરિયાદી પોતાની તોળકાંટડીનું સમારકામ કરાવવામાં અને મંજૂરી મેળવવામાં નિષ્ફળ ગયો છે, અને ફરિયાદીને ખબર હોવી જ જોઈએ કે તે ગુનો

છે. ફરિયાદી કાનૂની જોગવાઈનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ ગયો હોવાથી મુંઝવણભરી સ્થિતિમાં હતો અને તેથી ફરિયાદીએ શ્રી મુકેશ, તોલકાંટડી સમારકામ વર્ક્સનું નામ આપ્યું હતું અને જણાવ્યું હતું કે આ કામ શ્રી મુકેશને સોંપવામાં આવ્યું છે. એ જ દિવસે અપીલકર્તાએ તોલકાંટડીને સીલ કરી હતી અને ફોઝન મેમો પણ જારી કરવામાં આવ્યા હતા. જ્યારે પુરાવામાં એવું છે કે અપીલકર્તા મુકેશ, જે તોલકાંટડીનો એજન્ટ અને સમારકામ કરનાર હતો, તેની સાથે તા. ૨૬મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ ફરિયાદીની વ્યવસાયિક જગ્યાએ ગયો હતો અને આ માત્ર એક સંભવિત પરિસ્થિતિ છે, ત્યારે તા. ૨૬મી સપ્ટેમ્બર, ના રોજ મુકેશ સાથે અપીલકર્તાની મુલાકાત,

૧૯૮૮ના વર્ષમાં, ફરિયાદીના વ્યાપારિક પરિસરમાં તેની હાજરીને દોષિત વર્તન સાથે સમકક્ષ ગણાવી શકાય નહીં. ૨૬મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૮ સોમવારનો દિવસ હતો. જો અપીલકર્તા વાસ્તવમાં ભ્રષ્ટ્ર હોત, તો તે ફરિયાદીને ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ પછી તરત જ સીલ દૂર કરવાની અને વજનકાંટાનો ઉપયોગ શરૂ કરવાની પરવાનગી આપી શક્યો હોત અને બાકીની ઔપચારિકતાઓ ૨૬મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૮ના રોજ પૂર્ણ થઈ શકતી હોત. અપીલકર્તા દ્વારા લાંચની માંગનું પાલન ન કરવાથી ફરિયાદીને વધુ ગંભીર મુશ્કેલીઓમાં મૂકાઈ શકે તેમ હતું. તેના વિરુદ્ધમાં, ફરિયાદ પક્ષનું કહેવું છે કે અપીલકર્તાએ કહ્યું હતું કે સોમવારે તે ફરિયાદીના વ્યાપારિક પરિસરમાં આવશે અને ચલણ આપશે અને તે ચલણ પ્રાપ્ત થયા પછી ફરિયાદીએ બેંકમાં રૂ. ૨૦૦૦/- ની રકમ જમા કરાવવી જોઈએ.

સ્થળ પર મુકેશની હાજરીને ફરિયાદ પક્ષે પણ વિવાદિત ગણાવી નથી અને તેને સાક્ષી તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે ફરિયાદીના વ્યાપારિક પરિસરમાં અપીલકર્તાની હાજરી દોષિતતા તરફ દોરી જતી પરિસ્થિતિ છે કે નહીં, તે એક પ્રશ્ન છે અને મારા મત અનુસાર, આ મુદ્દાને માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે યોગ્ય રીતે ઉકેલ્યો નથી. માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે મુખ્યત્વે અપીલકર્તા પાસેથી લાંચની રકમની વસૂલાત અંગેના પુરાવા પર અને અપીલકર્તાના હાથ તથા શર્ટ ઉપર એન્થ્રાસિન પાવડરના ડાઘ મળ્યા હતા, તેના પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે. જ્યારે ફરિયાદીના વ્યાપારિક પરિસરમાં અપીલકર્તાની હાજરી તેની નિર્દોષતાને અસંગત નહોતી અને તે માત્ર દોષિત મનોદશા તરફ જ દોરી જતું વર્તન દર્શાવવા સક્ષમ નહોતી, ત્યારે પરિસ્થિતિઓના આ સમૂહને, એટલે કે છાપાની તારીખે ફરિયાદીના વ્યાપારિક પરિસરમાં અપીલકર્તાની મુલાકાતને, કેટલું વજન આપવું જોઈએ. આ માટે ફરિયાદ પક્ષે લાંચની રકમ સ્વીકારવાના અને તેની વસૂલાતના મુદ્દે રજૂ કરેલા પુરાવાનો નજીકથી વિચાર કરવો આવશ્યક બને છે, કારણ કે ઉપરોક્ત મુકેશ વિરુદ્ધ ગંભીર આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે. અપીલકર્તાનો આક્ષેપ છે કે મુકેશે ફરિયાદીનો ઉપયોગ કર્યો હતો અને ફરિયાદી પણ અપીલકર્તાએ તેના વજનકાંટાને છેલ્લા ૧૦થી વધુ દિવસોથી સીલ કરી દીધા હોવાથી રોષે ભરાયો હતો. તેઓ બન્નેએ, એટલે કે ફરિયાદી અને મુકેશે, એ.સી.બી.ના પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરની મદદથી છાપો ગોઠવ્યો હતો. મુકેશની સ્થિતિ છાપા-સાક્ષી તરીકે ઊભરી આવે છે અને

ફરિયાદમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે લાંચની રકમની પ્રાથમિક માંગ મુકેશ ફરિયાદી સમક્ષ મૂકી હતી. જોકે, ફરિયાદીનો પુરાવો એવો છે કે ફરિયાદી મુકેશ સાથે અપીલકર્તાના નિવાસસ્થાને ગયો હતો અને મુકેશ કોઈ ચર્ચા કરી હતી અને અપીલકર્તાના ઘરેથી બહાર આવ્યા પછી મુકેશ તેને જણાવ્યું હતું કે અપીલકર્તા રૂ. ૨૦૦૦/- ની સમાધાન ફી ઉપરાંત રૂ. ૧૦૦૦/- ની રકમ માંગે છે, અને અપીલકર્તાએ મુકેશને ખાતરી આપી હતી કે રકમી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૮ના રોજ તેમને રૂ. ૨૦૦૦/- ની રકમ જમા કરાવવા માટે ચલણ આપવામાં આવશે અને તે સમયે રૂ. ૧૦૦૦/- ની રકમ અપીલકર્તાને ચૂકવવી પડશે. ફરિયાદીએ રકમી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ મુકેશ તેની સાથે હતો તે હકીકત સ્વીકારી છે, જોકે ફરિયાદમાં તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી. જો મુકેશનો કોઈ સંબંધ જ ન હોત, તો અપીલકર્તા મુકેશને પોતાની સાથે શા માટે લઈ જાય, અથવા રકમી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૮ના રોજ ફરિયાદીના વ્યાપારિક પરિસરમાં પોતાની પ્રસ્તાવિત મુલાકાત વિશે અપીલકર્તાએ મુકેશને જાણ કરી ન હોત તો મુકેશને કેવી રીતે ખબર પડે કે તેને રકમી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૮ના રોજ સવારે ૧૦-૦૦ વાગ્યાથી બપોરે ૧૨-૦૦ વાગ્યા દરમિયાન અપીલકર્તા સાથે રહેવું છે. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો છે, અને તે માટે ફરિયાદ પક્ષ પંચનામા પર, જે એક અત્યંત મહત્વપૂર્ણ દસ્તાવેજ છે, આધાર રાખે છે, કે એક વ્યક્તિ અપીલકર્તા સાથે ફરિયાદીના વ્યાપારિક પરિસરમાં પ્રવેશ્યો હતો અને છાપા દરમિયાન અપીલકર્તા સાથે પ્રવેશ કરનાર વ્યક્તિ ઘી કાંટા, પંચાભાઈ-ની-

પોળ, અમદાવાદ ખાતે આવેલ મેસર્સ મુકેશ સ્કેલ રિપેરીંગ વર્ક્સનો મુકેશ પ્રહ્લાદભાઈ પટેલ હતો. ઉપરોક્ત પંચનામામાં એ પણ ઉલ્લેખિત છે કે ફરિયાદીએ આપેલા લેટરપેડ ઉપર અરજી તૈયાર કરનાર વ્યક્તિ તરીકે મુકેશ સામે આવે છે. આવી બે અરજીઓ તૈયાર કરવામાં આવી હતી. તેથી, અદાલત સમક્ષ ફરિયાદીનું નિવેદન જો અપીલકર્તા સહિત કોઈપણ પક્ષને ઉપયોગી જણાય, તો તેને વિચારણા હેઠળ લઈ શકાય અને સંભવિત બચાવ રચવા માટે અપીલકર્તા આવા પુરાવા પર આધાર રાખી શકે. આ પરિસ્થિતિમાં ફરિયાદ પક્ષનો કેસ ગંભીર શંકાની છાયામાં આવી જાય છે કે રૂ. ૧૦૦૦/- ની રકમ ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ અપીલકર્તાએ ફરિયાદી પાસેથી માંગી હતી. જ્યારે છાપો પાડવામાં આવ્યો ત્યારે વાસ્તવમાં હાજર રહેલો વ્યક્તિ અને મુકેશના મનમાં કાર્યરત હોઈ શકે તેવી વૈરભાવનાની વિશિષ્ટ દલીલ અપીલકર્તાએ લીધી હતી, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષે મુકેશને છોડીને દેવા બદલે તેની સાક્ષી લેવી જોઈએ હતી.

૨૬. અંતે, વિચારણા એ હકીકતો શોધવાની પ્રક્રિયા સિવાય બીજું કંઈ નથી અને અદાલતે તથ્ય અને અસત્યને અલગ કરીને સત્ય શોધવાનું રહે છે અને તે હેતુસર જરૂરી હોય તો અદાલતે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૩૧૧ હેઠળ અદાલતમાં નિહિત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને મુકેશને અદાલતી સાક્ષી તરીકે તપાસી શકાય તેમ હતો જેથી એ નિશ્ચિત થઈ શકે કે બચાવ પક્ષની દલીલ માત્ર એક નિર્બળ બહાનું છે કે તેમાં કોઈ બળ છે. અદાલત આ બાબતે

સચેત છે કે બચાવ પક્ષના વકીલ દ્વારા ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીને કરવામાં આવેલ માત્ર સૂચન અથવા બચાવ પક્ષની દલીલ ઊભી કરવા માટે સૂચનના સ્વરૂપમાં નોંધાયેલ વકીલની કલ્પના, તેને મૂલભૂત પુરાવાના એક ઘટક સમકક્ષ ગણાવી શકાય નહીં, પરંતુ આવા કે સમાન પ્રસ્તાવો માટે બચાવ પક્ષ કેટલાક બીજા વાવી શકે છે જે અંતે વિચારણાની કાર્યવાહી દરમિયાન વિકસે છે. અત્રે, હાલના કેસમાં, ફરિયાદી પાસેથી માંગણી થયાની હકીકત સાબિત કરવા માટે મુકેશનો પુરાવો ફરિયાદ પક્ષને નોંધપાત્ર રીતે મદદરૂપ થયો હોત કારણ કે તે કથિત લાંચ અથવા ગેરકાયદેસર પ્રતિલાભની રકમ સ્વીકારવામાં આવી તે પહેલાં તરત જ નજીકમાં હાજર રહેલો વ્યક્તિ હતો. ફરિયાદ પક્ષનો એવો કેસ નથી કે અપીલકર્તાએ રૂપિયા ૩૦૦૦/- ની રકમ, એટલે કે રૂપિયા ૨૦૦૦/- સમાધાન ફી તરીકે અને રૂપિયા ૧૦૦૦/- ગેરકાયદેસર પ્રતિલાભ તરીકે સ્વીકારી હતી. જે વ્યક્તિ ચલાણો સાથે તૈયાર થઈને જાય છે તે રૂપિયા ૩૦૦૦/- ની સંપૂર્ણ રકમ સ્વીકારી લેત અથવા સંપૂર્ણ રકમની ચુકવણી માટે આગ્રહ રાખત. તેથી, અદાલત અપીલકર્તા તરફથી હાજર રહેલ વિદ્વાન વકીલ શ્રી કે.જે. શેઠના ની આ દલીલમાં થોડું બળ જુએ છે કે નોંધ પરના આ સમગ્ર પુરાવાને ધ્યાને લેતાં, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા પ્રાથમિક માંગણી સાબિત થઈ છે એવું માનવું ન જોઈએ હતું; તેના વિરુદ્ધ, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આવું નોંધવું જરૂરી હતું કે ૨૩મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૮૮ ના રોજ અથવા દરોડા પહેલાંના કોઈ અનુવર્તી દિવસ કે

સમયે અપીલકર્તાએ ફરિયાદી પાસેથી લાંચની પ્રાથમિક માંગણી કરી હોવાનો આક્ષેપ છે, પરંતુ તેના સમર્થનમાં કોઈ અનુસાધક પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી.

ન તો પંચનું એવું કહેવું છે અને ન તો પંચનામામાં એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે રૂપિયા ૧૦૦૦/- ની લાંચની રકમની માંગણી અપીલકર્તા દ્વારા દરોડાની તારીખે, તેના કથિત સ્વીકાર પહેલાં તાત્કાલિક કરવામાં આવી હતી.

૨૭. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં લેતાં, આ બાબત નોંધવી પણ આવશ્યક છે કે મુકેશની તપાસ ન થવી ફરિયાદ પક્ષના કેસની મજબૂતીને અસર પહોંચાડવાની ક્ષમતા ધરાવતી એક મહત્વની ખામી છે. એ સત્ય છે કે જો વિદ્વાન સરકારી વકીલનું એવું મંતવ્ય હોત કે મુકેશ ફરિયાદી સાથે વ્યવસાયિક રીતે નજીકથી સંકળાયેલ હતો અને વર્તમાન અપીલકર્તા પ્રત્યે તેની કેટલીક જ્ઞેષભાવના પણ હતી, તો તે પંચ નં.૨ ની તપાસ કરીને પંચનામાના બીજા ભાગની મહત્વપૂર્ણ બાબતો સાબિત કરી શકતા. તેથી, અપીલકર્તાએ રકમ સ્વીકારતા તાત્કાલિક પહેલાં મૌખિક રીતે અથવા ઇશારાઓ દ્વારા લાંચની રકમની માંગણી કરી હતી તે બાબતમાં ફરિયાદ પક્ષના કેસને કોઈ સ્વતંત્ર આધાર મળતો નથી, તેમજ છૂપી લાંચ-માંગણીનો તત્વ કયા આધાર પર અનુમાનિત કરી શકાય તે બાબત પણ અભિલેખ પર આવી નથી. શક્ય છે કે ચાલાક આરોપી અગાઉ માંગવામાં આવેલી લાંચની રકમ વિશે વાતની શરૂઆત ન કરે અને વાતની શરૂઆત ફરિયાદી તરફથી થાય. પરંતુ આરોપીએ ચલણી નોટોને સ્પર્શ કરે તે પહેલાં ફરિયાદીએ

એવી કોઈ વાત ઉચ્ચારી હોવાનો પુરાવો ન મળે, તો અદાલત માટે અપીલકર્તાએ આ રકમ લાંચ અથવા ગેરકાયદે પ્રતિફળ તરીકે સ્વીકારી હતી એવો અનુમાન કરવો જોખમભર્યો થાય. મજબૂત પરિસ્થિતિઓ હેઠળ પણ, ફરિયાદ પક્ષ મુદ્દામાલ ચલાવી નોટો સ્વીકારવામાં છૂપી માંગણીના તત્વને સાબિત કરી શકે છે. કોઈ સમજુતી અથવા સહમતિનો તત્વ અભિલેખ પર લાવી શકાય તેમ હતું, પરંતુ તેના વિરુદ્ધ એવું જણાય છે કે અપીલકર્તાએ પ્રક્રિયા મુજબ આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો; નહીં તો લાંચની રકમ સ્વીકારી અને પોતાની તરફથી તૈયાર કરેલા ચલાણો ફરિયાદીને સોંપીને તે માત્ર એટલી સૂચના આપીને ત્યાંથી નીકળી ગયો હોત કે તે અને/અથવા મુકેશ બે અલગ અરજીઓ સાથે તેની કચેરીએ આવે અને ત્યારબાદ જરૂરી કાર્યવાહી તાત્કાલિક પૂર્ણ કરવામાં આવશે. જ્યારે તે કચેરીના પરિસરની પાછળની બાજુએ, જ્યાં સીલ કરેલું તોલકાંટું પડેલું હતું, ત્યાં ગયો હતો ત્યારે જો તેણે સીલ દૂર કર્યું હોત તો અપીલકર્તા વિરુદ્ધ કંઈ બગડવાનું નહોતું. તેના વિપરીત, એવું જણાય છે કે ફરિયાદી અને મુકેશ બન્નેની રસદારી એમાં હતી કે અપીલકર્તા રૂ.૧૦૦૦/- ની રકમને સ્પર્શે અથવા સ્વીકારે. તે જ સમયે, આ બન્ને વ્યક્તિઓ કોઈપણ રીતે — રકમ ચૂકવીને અથવા અપીલકર્તા પર કોઈપણ પ્રકારનો દબાણ લાવીને — સીલ દૂર કરાવવામાં પણ રસ ધરાવતા હતા. તેથી ફરિયાદીનું સ્થાન સહઅપરાધી જેવું જણાય છે. આ સત્ય છે કે જ્યાં લાંચની રકમની ચૂકવણી સ્વૈચ્છિક ન હોય, ત્યાં લાંચ ગ્રહીતાના વિરુદ્ધ સહઅપરાધીના પુરાવાને સ્વીકાર્ય બનાવવા માટે બહુ

અલ્પ પુષ્ટિ પૂરતી થાય. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે કાનૂનની આ બાબતની વિગતવાર ચર્ચા કરી છે, પરંતુ એવું જણાય છે કે જ્યારે ચુકાદાના કેટલાક ભાગમાં ફરિયાદીને ફરિયાદ પક્ષ માટે અવિશ્વસનીય અને પ્રતિકૂળ સાક્ષી તરીકે ગણવામાં આવ્યો છે, અને જ્યારે આ અદાલત પણ માને છે કે ફરિયાદી તથા પંચના પુરાવાઓમાં પરસ્પર મહત્વના વિસંગતિઓ છે, તેમજ ફરિયાદીના વર્ણન અને પંચનામા વચ્ચે પણ મતભેદ છે, ત્યારે સહઅપરાધીના પુરાવાની મૂળવણી અંગે પ્રચલિત કાનૂન વિશે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે કરેલી ચર્ચાનું અત્યંત ઓછું પ્રાસંગિક મૂલ્ય રહે છે.

૨૮. વધુ એક અત્યંત નિર્ણાયક પ્રશ્ન એ છે કે અપીલકર્તા ફરિયાદીની વ્યાવસાયિક જગ્યા પર અગાઉથી તૈયાર કરેલા ચલણો સાથે શા માટે ગયો હતો, જેની તપાસ અધિકારી-ફાંસો ગોઠવનાર અધિકારી દ્વારા પુનઃપ્રાપ્તિ કરવામાં આવી છે. મુદ્દામાલ લેખ ક્રમાંક ૫ ચલણના ફોર્મો છે, જે સંખ્યામાં ચાર છે. એવું પ્રગટ થાય છે કે અપીલકર્તા એવો અધિકારી નથી જેને ચલણી નોટોને સ્પર્શ કરવાનો કોઈપણ પ્રકારનો અધિકાર ન હોય અને આપવામાં આવેલી પરિસ્થિતિમાં, રકમ તેના કચેરીના પિયોન અથવા અન્ય કોઈ અધિનસ્ત કર્મચારી મારફતે ચલણો સાથે સરકારી ખજાનામાં મોકલી શકાય. નિશ્ચિતરૂપે, આ ન તો અપીલકર્તાનો બચાવ છે અને ન તો ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓને એવો સૂચન કરવામાં આવ્યો છે, અને આવી ધારણા અથવા અનુમાન પર આ અદાલત

દ્વારા આધાર રાખવો કાનૂની રીતે યોગ્ય ન ગણાય. પરંતુ ઉપર ચર્ચાયેલ મુજબ, કેટલાક સરકારી અધિકારીઓમાં એવી વૃત્તિ રહેતી હોય છે કે તેઓ પોતાના વિભાગ સાથે સંબંધિત તે વ્યક્તિને શક્ય તેટલી વધુ મદદ કરે, જે કોઈ કામ કરીને પૈસા કમાય છે અથવા સરકાર માટે રકમ વસૂલ કરે છે. તેથી તમામ કેસોમાં, તે બાબતે થતું કંઈક અતિરેક

સરકારી કર્મચારી હોવું તેની વિરુદ્ધ તેને દોષારોપક પરિસ્થિતિ તરીકે માનવું જોઈએ નહીં. નિશ્ચિતપણે, પુરાવાની સમસ્ત મૂલવણી કરતી વખતે આવી પરિસ્થિતિ અપીલકર્તાને અનુકૂળ જણાય તો તેનો ઉપયોગ કરી શકાય. અપીલકર્તાએ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૩૧૩ હેઠળ આપેલા પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે વિભાગમાં તેને કડક અધિકારી તરીકે માનવામાં આવે છે, અને તેથી, જ્યારે તે ખેડા ખાતે હતો ત્યારે વેપારીઓ, એજન્ટો વગેરે દ્વારા તેની વિરુદ્ધ આંદોલન કરવામાં આવ્યું હતું અને તેને પોલીસ રક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ, તેનો ખેડા જિલ્લામાંથી અન્ય જિલ્લામાં બદલી કરવામાં આવ્યો હતો. તેણે વધુમાં એ પણ જણાવ્યું છે કે તેણે વજન અને માપના સાધનોના વપરાશકર્તાઓ વિરુદ્ધ બે કેસો દાખલ કર્યા હતા અને તેથી મુકેશમાં વૈરભાવ પેદા થયો હોઈ શકે. મુકેશના પુરાવાના અભાવે, અપીલકર્તા દ્વારા અપાયેલ આ સ્પષ્ટીકરણને આ અદાલત અવગણે તે મુશ્કેલ રહેશે અને તેથી એવો અનુમાન કરી શકાય છે કે ફરિયાદીનો કેસ સંભવતઃ મુકેશ સ્કેલ

રિપેરિંગ વર્ક્સ દ્વારા મરામત અને જાળવવામાં આવેલી તોલપટ્ટીઓ સંબંધિત ત્રીજો કેસ હતો.

૨૯. જ્યારે પંચે પોતાના પુરાવા દ્વારા એ સાબિત કર્યું નથી કે તેણે ફરિયાદી પાસેથી અપીલકર્તાને ચલણી નોટોનું વાસ્તવિક હસ્તાંતરણ થયેલું જોયું હતું, અને ટ્રેપિંગ અધિકારીનો એવો દાવો પણ નથી કે તે ફરિયાદી પાસેથી અપીલકર્તાને મુદ્દામાલ ચલણી નોટો આપવાનો પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી છે, ત્યારે પંચનામાના આ ભાગની વિગતો પર માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આધાર રાખી શક્યા ન હોત અથવા તેનું વિચારણા કરી શક્યા ન હોત. ઉલટતપાસ દરમિયાન વિરોધાભાસો સાબિત કરીને જે હકીકતો સ્થાપિત કરવામાં આવે છે, તે મૂળભૂત પુરાવાના સ્વરૂપમાં આવી શકતી નથી. તે માત્ર ફરિયાદ પક્ષનો મામલો અથવા ફરિયાદ પક્ષના મામલામાં સંભવિત પરિસ્થિતિ સ્થાપિત કરે છે. માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશના ચુકાદાનું સાદું વાચન મને આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચાડે છે કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા મૌખિક પુરાવાની મૂળવણી કરતી વખતે માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ આ નિર્ણાયક કાનૂની પાસાં પર વિચાર કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે અને માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ફરિયાદના કેટલાક ભાગ અને પંચનામાના બીજા ભાગને મૂળભૂત પુરાવા તરીકે વાંચવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય, તો પણ ફરિયાદ અથવા પંચનામાની આવી વિગતો કાનૂની રીતે સાબિત થઈ હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૩૦. ટ્રેપના દિવસે સ્થળ પર અપીલકર્તાની હાજરી સદ્ભાવપૂર્ણ નહોતી અને તે ફરિયાદીના વ્યાવસાયિક પરિસરમાં અપ્રામાણિક ઈરાદા સાથે તથા નિયમિત વેતનથી ભિન્ન ગેરકાયદેસર પરિતોષ મેળવવા માટે પ્રવેશ્યો હતો, એવો એક અનુમાન વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે દોર્યો હતો અને આ અનુમાન દોરવા માટે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે કેટલાક પાસાઓની મૂળવણી કરી હતી. એવું અવલોકિત કરવામાં આવ્યું છે કે આ મુલાકાત સીલની તપાસ કરવા અને તેમાં છેડછાડ કરવામાં આવી છે કે નહીં તે જાણી લેવા માટેની મુલાકાત હોવી જ નહીં જોઈએ, અન્યથા તે અચાનક મુલાકાત હોત. આ તર્ક યોગ્ય જણાતો નથી, કારણ કે સીલનું અસ્તિત્વ અથવા તેમાં છેડછાડ કરવાની ક્રિયા એવી ચકાસણી છે જેને ભૌતિક કહી શકાય, અને ભૌતિક ચકાસણી કરવા માટે દરેક કેસમાં અચાનક મુલાકાત લેવાની આવશ્યકતા નથી. તે ચકાસવા યોગ્ય પ્રકાર અને વસ્તુ પર નિર્ભર કરે છે. જો વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા અથવા પાંજરાપોળમાં જીવંત પશુધનની ચકાસણી કરવાની હોય, તો અચાનક મુલાકાત યોગ્ય અને વધુ સારો પરિણામ આપે. પરંતુ કોઈ ઉચ્ચ અધિકારી જો એ જાણવા માંગે કે તેના દ્વારા લગાવવામાં આવેલ સીલની ચકાસણી જરૂરી છે, તો તે કોઈપણ સમયે, આપેલા દિવસ અને સમયે પોતાના અધિનસ્તને બોક્સ પોતાના સમક્ષ લાવવા કહીને પણ, તેની તપાસ કરી શકે અને સીલ અખંડ છે કે નહીં તે જાણી શકે. ચુકાદામાં એક જગ્યાએ વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે અવલોકન કર્યું છે કે અપીલકર્તાને ફરિયાદીના વ્યાવસાયિક પરિસરમાં

પ્રવેશવાનો કોઈ અવકાશ કે જરૂરિયાત નહોતી અને ચુકાદાની બીજી કોઈ જગ્યાએ વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે અવલોકન કર્યું છે કે અપીલકર્તા વધુમાં વધુ આ જ વાત જાણી લેવા અચાનક મુલાકાત લઈ શક્યો હોત. એ સાચું છે કે અપીલકર્તાની મુલાકાત પૂર્વનિયોજિત મુલાકાત હતી. જે નિર્ણાયક પ્રશ્ન પર વિચારણા થવી આવશ્યક હતી તે એવો હતો કે શું અપીલકર્તાએ ફરિયાદીને જણાવ્યું હતું કે તે મુકેશને પોતાની સાથે લાવશે કે નહીં, અથવા રજૂ થયેલા પુરાવાના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લેતાં તથા મુકેશની તપાસ ન કરવાના તથ્ય સાથે જોડીને એવું માનવાનો કોઈ અવકાશ છે કે તા. ૨૩મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૮ના રોજ ફરિયાદી મુકેશ સાથે અપીલકર્તાના નિવાસસ્થાને ગયો હોઈ શકે. એવો અનુમાન દોરી શકાય છે કે ફરિયાદી તો અથવા તો મુકેશને ઓળખતો હતો અથવા તેને એ જાણ હતી કે મુકેશ અપીલકર્તા સાથે આવવાનો હતો. ફરિયાદ નોંધાવતી વખતે ફરિયાદી આ તથ્યો કહી શક્યો હોત કે અપીલકર્તા આવી શકે અથવા મુકેશ સાથે ન પણ આવી શકે, અથવા તેણે કોઈ હેતુસર ફરિયાદ આપતી વખતે આ પાસું દબાવી દીધું હોય.

૩૧. આ ચુકાદામાં અગાઉ ઉલ્લેખિત કરવામાં આવેલ એક વધુ ચોંકાવનારી હકીકત એ છે કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલ પુરાવામાં એક વોકી-ટોકી સેટના ઉપયોગ અંગે સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. તપાસ એજન્સીએ વોકી-ટોકી સેટના ઉપયોગ અંગે પડદો પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. તપાસ એજન્સીએ તેથી એવું જણાવ્યું છે

કે વિભાગે તેમને વોકી-ટોકી સેટો પૂરા પાડ્યા હતા અને તેમાંથી એક સાધન ફરિયાદીની દરાજમાં રાખવામાં આવ્યું હતું. પુરાવામાંથી બહાર આવેલો આ નિર્ણાયક પાસો અત્યંત મહત્વપૂર્ણ અસર ધરાવે છે. વોકી-ટોકી સેટનો ઉપયોગ અપીલકર્તાનો બચાવ કરતા વકીલની કલ્પના હતી કે પછી આ હકીકત સાક્ષીઓની તપાસ દરમિયાન ખરેખર રેકૉર્ડ પર આવી છે, તે મૂલવણીનો વિષય છે, અને વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે પુરાવાના આ ભાગનો વિચાર કર્યો હોય તેમ જણાતું નથી. જો ખરેખર વોકી-ટોકી સેટનો ઉપયોગ થયો હતો અને તે ફરિયાદીની દરાજમાં રાખવામાં આવ્યો હતો, તો વાજબી રીતે એવું અનુમાન કરી શકાય કે ઉક્ત સેટ ઓછામાં ઓછો નિષ્ક્રિય હાલતમાં પડ્યો ન હોઈ શકે. બે શક્યતાઓ છે, એટલે કે, જેને 'ઓન' બટન દબાવવા સૂચના આપવામાં આવી હતી તેણે યોગ્ય સમયે તત્કાળ કાર્ય ન કર્યું હોય, અથવા રિસીવર સેટ ધરાવતાં અધિકારીએ એવી કોઈ વાતચીત સાંભળી ન હોય કે જે ફરિયાદ પક્ષને પરોક્ષ રીતે પણ મદદરૂપ થઈ શકે. અહીં, વર્તમાન કેસમાં સફળ છાપો ગોઠવવા માટે રિસીવર સેટ અથવા વોકી-ટોકી સેટનો ક્યારેય ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો કે નહીં, તે પણ એક પ્રશ્ન છે અને સ્પષ્ટપણે એવું જણાય છે કે તપાસ અધિકારીએ આ સમગ્ર પાસા પર પડેલો રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. આ બાબતમાં બચાવ પક્ષના વકીલને આપવામાં આવેલા જવાબો વર્તમાન કેસમાં દરોડો પાડતી વખતે વોકી-ટોકી સેટના ઉપયોગની શક્યતા નકારી કાઢવા પૂરતા જણાતા નથી. તેના વિરુદ્ધમાં, અપીલકર્તા તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ

શ્રી કે.જે. શેઠનાનો એવો મત કંઈક બળ મેળવે છે કે ફરિયાદી અને અપીલકર્તા વચ્ચેની વાતચીતમાં એવું કશું ન હતું કે જે મુદ્દામાલ ચલણી નોટોના સોંપાણ અને સ્વીકારને ગેરકાયદેસર પરિતોષણ અથવા લાંચની રકમ તરીકે સાબિત કરી શકે; તેથી તપાસ અધિકારીએ પોતાના દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી પદ્ધતિના ઉપયોગ અંગેની હકીકત દબાવી દીધી છે; અન્યથા, તેઓ એવું કહી શક્યા હોત કે વોકી-ટોકી સેટ એક નિશ્ચિત અધિકારીને આપવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ પંચ કે ફરિયાદી પૈકી કોઈને શ્રેષ્ઠ રીતે જાણીતાં કારણોસર તેમના પૈકી કોઈએ પણ નિર્ણાયક ક્ષણે 'ઓન' બટન ચલાવ્યું નહોતું, અને તેથી તપાસ એજન્સી વાતચીત અથવા જે પ્રકારની ચર્ચા થઈ હતી તે સાંભળી શકી નહોતી; અથવા તેઓ એવું કહી શક્યા હોત કે સંકેત ગ્રહણ ખૂબ નબળું હતું અને તેથી તપાસ એજન્સી વાતચીત સાંભળી શકી નહોતી, પરંતુ પુરાવાના આ નિર્ણાયક ભાગ પર ફરિયાદ પક્ષે પડદો રાખવાની કોઈ જરૂર નથી.

૩૨. જો અપીલકર્તાએ વાસ્તવમાં રૂ. ૧૦૦૦/- ની રકમની માંગણી કરી હોત અને ટ્રેપિંગ અધિકારી દ્વારા ગોઠવણ મુજબ તથા ફરિયાદી અને પંચને તે મુજબ વર્તવા સૂચના અપાયેલી હોવાથી સંપૂર્ણ રકમ અપીલકર્તાને આપવાની હતી, તો મુદ્દામાલ ચલણી નોટોનો આખો જથ્થો અપીલકર્તાને આપી શકાયો હોત/હાથવગો કરાયો હોત. ફરિયાદી અને ટ્રેપિંગ અધિકારી માટે તે દિશામાં આયોજન કરીને દરોડો વધુ પ્રામાણિક રીતે અમલમાં મૂકવો અશક્ય ન હતો,

જેથી અપીલકર્તાને રકમ તથા તેના સ્વરૂપ વિષે વાતચીતમાં પ્રવેશવા મજબૂર કરી શકાય. ભલે તેમનું પૂર્વ આયોજન કરવામાં આવ્યું ન હતું, ફરિયાદી એવો દાવો કરે છે કે તેણે વાતચીત શરૂ કરી અને અપીલકર્તાને રૂ. ૧૦૦૦/- કરતાં ઓછી કોઈ રકમ સ્વીકારવા વિનંતી કરી. રૂ. ૮૦૦/- ની રકમ આપવામાં આવી હતી અને ફરિયાદ પક્ષનું એવું કહેવું છે કે અપીલકર્તાએ જણાવ્યું હતું કે રૂ. ૮૦૦/- ની રકમ હેતુ સિદ્ધ કરવા પૂરતી રહેશે.

૩૩. ફરિયાદ પક્ષનો એવો કેસ નથી કે રૂ. ૮૦૦/- ની રકમની માંગ કરવામાં આવી હતી. હવે આક્ષેપિત વસૂલાત રૂ. ૮૦૦/- ની છે. અપીલકર્તા સાથે વાતચીત કરવાનો પ્રયાસ, ફરિયાદ પક્ષના કેસને શંકાસ્પદ બનાવે છે, કારણ કે પ્રારંભિક માંગ માત્ર અપીલકર્તાએ ફરિયાદી સમક્ષ કરી હતી અને મુકાશ મારફતે લાંચની માંગ સંપ્રેષિત કરવામાં આવી નહોતી. આ વાતચીતના આ ભાગ અંગે ફરિયાદીના માત્ર શબ્દોને આ અદાલત ગોસ્પેલ ટ્રુથ તરીકે સ્વીકારવું સુરક્ષિત ગણાય કે નહીં, તે પણ એક પ્રશ્ન છે, જ્યારે ફરિયાદીના પુરાવાના બાકીના ભાગને વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે સ્વીકાર્ય માન્યો નથી અને ફરિયાદ પક્ષે પોતે પણ આ પુરાવા પર ભરોસો મૂક્યો નથી. ગુનાથી અપીલકર્તાને જોડવા માટે પ્રતિકૂળ સાક્ષીના નિવેદનના આ નાનકડા ભાગને સ્વીકારી શકાય હોત કે નહીં, તે પણ એક મહત્વપૂર્ણ પાસું છે, પરંતુ કાયદો એ છે કે ફરિયાદ પક્ષના કેસની વાર્તાનું મૂળ તત્વ અખંડિત હોવાનું જણાઈ આવવું જોઈએ. શ્રી

શેઠનાએ દલીલ કરી છે કે ફરિયાદ પક્ષની વાર્તાનો અભિન્ન ભાગ પ્રથમ સ્થાપિત થવો જોઈએ અને તે પછી જ અદાલતે પુરાવામાં રહેલી અમુક નગણ્ય સ્વરૂપની ખામીઓ અથવા વિરોધાભાસોને અવગણવા અંગે વિચારવું જોઈએ. અહીં નોંધ પર આવેલી વાર્તા, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી મૂળભૂત વાર્તા સાથે સુસંગત નથી. ફરિયાદીએ આવી વાતચીતમાં પ્રવેશવાની કોઈ જરૂર નહોતી. પ્રથમ ભાગનું પંચનામું તૈયાર કરતી વખતે ટ્રેપિંગ ઓફિસરે આપેલી સૂચનાઓ મુજબ તેને વર્તવું જોઈએ હતું. પુરાવાનો આ ભાગ, લાંચની રકમ તરીકે અથવા ગેરકાયદેસર પરિતોષિક તરીકે અપીલકર્તા દ્વારા રકમ સ્વીકારવામાં આવી હોવા અંગે, અથવા સ્વીકાર બાબતે જ, ફરિયાદ પક્ષના કેસને નબળો બનાવે છે.

૩૪. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે મુખ્યત્વે ટ્રેપ ગોઠવનાર અધિકારીના પુરાવા પર જ ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે. નિઃસંદેહ, દોષિત ઠરાવવાનો આધાર માત્ર ટ્રેપ ગોઠવનાર અધિકારીના પુરાવા પર રાખી શકાય, જો અદાલતને તેના પુરાવામાં સત્યનો સ્પષ્ટ સ્વર સંભળાય. તેમ છતાં, આ અદાલત તેમજ સર્વોચ્ચ અદાલતના મોટાભાગના નિર્ણયો માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે ટ્રેપ ગોઠવનાર અધિકારીનું વર્ણન સ્વીકારતી વખતે અને તે અધિકારીના પુરાવાના આધારે અપીલકર્તાને ગુનાથી સાંકળતી વખતે, અદાલતે વિવેકપૂર્ણ સાવચેતીના નિયમરૂપે કોઈક પ્રમાણમાં પુષ્ટિકારક પુરાવો શોધવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. હાલના કેસમાં તપાસવામાં આવેલ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર નિર્વિવાદ

રીતે ટ્રેપ ગોઠવનાર અધિકારી છે અને ટ્રેપની સફળતામાં ભારે રસ ધરાવનાર વ્યક્તિ છે. તેની જરાપરીક્ષા દરમિયાન તથા અન્ય કેટલાક પુરાવાના ભાગો, મુખ્યત્વે પંચ સાક્ષીના પુરાવા દ્વારા, તેની વિશ્વસનીયતા ખંડિત કરવામાં આવી છે કે તેણે પંચોની પસંદગી કરતી વખતે નિષ્પક્ષ રીતે વર્તન કર્યું નહોતું. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસે પોતાની જરાપરીક્ષા દરમિયાન સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સ્વીકાર્યું છે કે ગુજરાત કોલેજની નજીક આવેલ એકિઝક્યુટિવ એન્જિનિયરની કચેરીમાંથી પંચોને લાવવા માટે તેણે સૂચના આપી હતી. એ સાચું છે કે સરકારની કોઈ નિશ્ચિત કચેરીમાંથી પંચોની પસંદગી કરવામાં આવે તેથી પંચોની પસંદગી દોષપૂર્ણ બની જતી નથી, અથવા સામાન્ય રીતે આવી પસંદગી અંગે શંકાની દૃષ્ટિ રાખવી જોઈએ એવું પણ નથી. ક્યારેક માત્ર વિભાગની પસંદગી બદલવાના હેતુથી ટ્રેપ ગોઠવનાર અધિકારી પોતાના આધીન કર્મચારીઓને કોઈ ચોક્કસ વિભાગની કચેરીએ જવા અથવા કોઈ ચોક્કસ વિભાગમાં ન જવા સૂચન કરી શકે. પરંતુ અહીં હાલના કેસમાં એકિઝક્યુટિવ એન્જિનિયરની કચેરી અંગેના સૂચનથી પણ વધુ બાબતો નોંધ પર આવી છે. પોલીસ સબ-ઇન્સ્પેક્ટરે તપાસ અધિકારી શ્રી વ્યાસને ટેલિફોન દ્વારા જાણ કરી હતી કે પંચોની વ્યવસ્થા કરી દેવામાં આવી છે. બંને પંચોને મળ્યા પછી શ્રી વ્યાસને સમજાયું હતું કે એક પંચે અગાઉથી જ એ.સી.બી. વિભાગને, અને વિશેષ કરીને શ્રી વ્યાસને, મદદ/સહાય કરી હતી અને તે પંચ વલાદ ગામે ગોઠવવામાં આવેલા એ.સી.બી. ટ્રેપ કેસમાં તેમની સાથે ગયો હતો. શ્રી વ્યાસે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે ઉક્ત ટ્રેપ

નિષ્ફળ ગયો હતો. ઓછામાં ઓછું બે પંચોમાંથી જે એક પંચ વલાદના ટ્રેપ કેસમાં શ્રી વ્યાસ સાથે ગયો હતો, તેને કોઈ અન્ય વ્યક્તિથી બદલી દેવો જોઈએ હતો. શ્રી વ્યાસે આપેલું સ્પષ્ટીકરણ સ્વીકાર્ય લાગતું નથી, જેમાં તેણે જણાવ્યું છે કે સફળ ટ્રેપના પંચોને સામાન્ય રીતે એ.સી.બી. વિભાગને પંચ તરીકે સહાય કરવા માટે ફરી બોલાવવામાં આવતા નથી. તેનો અર્થ એવો થાય છે કે નિષ્ફળ ગયેલા ટ્રેપ કેસમાં એ.સી.બી. ટીમ સાથે ગયેલા પંચને ફરી બોલાવી શકાય. નોંધ પર આવ્યું છે કે તપાસ અધિકારી શ્રી વ્યાસની સમજ મુજબ આ પંચ એક્ઝિક્યુટિવ એન્જિનિયરની કચેરીના સ્ટોર્સ વિભાગમાં ફરજ બજાવતો હતો અને તે સ્ટોરનો સ્ટોર કીપર પણ એક શ્રી વ્યાસ હતા અને સંયોગવશાત્ ઉક્ત સ્ટોર કીપર શ્રી વ્યાસ, પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસ એટલે કે ટ્રેપ ગોઠવનાર અધિકારીના પિતરાઈ ભાઈ થાય છે. આ રીતે, વલાદ ખાતે શ્રી વ્યાસ સાથે રહેલો અને તેમના પિતરાઈ ભાઈની નીચે સેવા આપતો પંચ હાલના કેસમાં ફરી પંચ તરીકે કાર્ય કરવા બોલાવવામાં આવ્યો હતો. આ જ સાક્ષીએ વિદ્વાન સરકારી વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી જરાપરીક્ષા દરમિયાન દરોડામાં વોકી-ટોકી સેટના ઉપયોગનો ઉલ્લેખ કર્યો છે (પુરાવાનો આ ભાગ પેપર-બુકના પાનું ક્રમાંક ૫૯ પર છે).

૩૫. જેમ અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમ, પુરાવામાંથી એવું બહાર આવ્યું છે કે ટ્રેપિંગ અધિકારીએ વોકી-ટોકી સેટના ઉપયોગ અંગેના અત્યંત નિર્ણાયક

પાસાને ઢાંકી રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જોકે ટ્રેપિંગ અધિકારી પોતે જ તપાસ અધિકારી છે જેણે ગુનાની તપાસ કરી હતી, તેમ છતાં તેમણે પી ડબ્લ્યુ-મુકેશને અપીલકર્તા પ્રત્યે કોઈ ક્ષેપભાવ હતો કે નહીં તેની તપાસ કરવાનું યોગ્ય માન્યું નથી. જ્યારે એવું બહાર આવ્યું છે કે ફરિયાદીની તોલકાંટાની મરામત કરવામાં અને ફરિયાદી માટે કાર્યરત એજન્ટ તરીકે ઔપચારિક મંજૂરી મેળવવામાં મુકેશ નિષ્ફળ ગયો હતો અને સીલ ઝડપથી દૂર કરાવવામાં પણ નિષ્ફળ ગયો હતો, ત્યારે સંભાવના છે કે તેણે અપીલકર્તાને ફસાવવા ફરિયાદીની મદદ લીધી હોય. પ્રેરણા અથવા આશય હંમેશા આરોપીના મનમાં છુપાયેલો રહે છે, એ કાયદાનો સુપ્રસિદ્ધ સ્વીકારાયેલો સિદ્ધાંત છે. એ જ રીતે, ફરિયાદી અથવા કોઈ સરકારી અધિકારીને ફસાવવામાં રસ ધરાવતા વ્યક્તિના મનમાં પણ પ્રેરણા અથવા આશય છુપાયેલો હોઈ શકે છે. વર્તમાન કેસમાં સ્પષ્ટ સૂચનો કરવામાં આવ્યા છે કે અપીલકર્તા જ્યારે રાજ્યના અન્ય ભાગમાં, એટલે કે ખેડા જિલ્લામાં ફરજ બજાવતા હતા, ત્યારે વેપારીઓએ તેમના વિરુદ્ધ આંદોલન કર્યું હતું અને તેમને વિશેષ પોલીસ સુરક્ષા આપવામાં આવી હતી. ભ્રષ્ટ અધિકારી કોઈ સુરક્ષા, તે પણ પોલીસ કર્મચારીઓની, માગે નહીં, કારણ કે સુરક્ષા કર્મચારીઓ તેના ભ્રષ્ટ આચરણને ચાલુ રાખવામાં પ્રથમ અવરોધ બનતા. વેપારીઓ દ્વારા હોબાળો મચાવવામાં આવે ત્યારે ભ્રષ્ટ અધિકારી સહેલાઈથી પોતાનો બદલી હુકમ કરાવી લેતો. અપીલકર્તાએ ખાસ કરીને જણાવ્યું છે કે તેમની આ કડક વૃત્તિને કારણે વેપારીઓએ તેમના વિરુદ્ધ કેટલાક આંદોલનો શરૂ કર્યા અને તેથી તેમણે સુરક્ષા

માગી હતી અને ત્યારબાદ તેમની બદલી કરવામાં આવી હતી. જેમ અગાઉ ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમ, મુકેશ વિરુદ્ધના બે કેસો અપીલકર્તાની પ્રેરણાથી પહેલેથી જ બાકી હતા. આ પાસા ઉપરાંત, ફરિયાદ પક્ષના પુરાવામાં એ બાબતે અસંગતતા છે કે વાસ્તવમાં ચલણી નોટો અપીલકર્તાના ખિસ્સામાંથી કોણે કાઢી અને કોના કહ્યા મુજબ કાઢી. સ્પષ્ટ છે કે પંચે ફરિયાદ પક્ષના કેસને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું નથી અને તેને વિરુદ્ધ વલણ ધરાવતો જાહેર કરવામાં આવ્યો છે; તેથી પ્રશ્ન એ છે કે શું અદાલત માત્ર એટલું કહીને દોષારોપણની પુષ્ટિ કરે કે પંચનામાના બીજા ભાગની ટ્રેપિંગ અધિકારી દ્વારા આપવામાં આવેલા મક્કમ સ્વરૂપના પુરાવાથી સંતોષકારક રીતે સાબિતી થઈ ગઈ છે. જો તેનો જવાબ હકારાત્મક હોય, તો જ અપીલકર્તા વિરુદ્ધ અનુમાન ઊભું કરવાની સંભાવના ઊભી થાય. મારા મતે, આ અદાલત માટે તપાસ અધિકારીના પુરાવાને સ્વીકારવું અસુરક્ષિત રહેશે, કારણ કે તેમના પુરાવાને કાનૂની અને સંતોષકારક પુરાવાથી સમર્થન મળતું નથી. સમર્થન માંગવું કોઈ અચૂક નિયમનો વિષય નથી, તેમ છતાં ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓમાં આ એવો કેસ છે જેમાં સાવચેતીના નિયમરૂપે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે સંતોષકારક સમર્થક પુરાવાનો ભાગ શોધવો જોઈએ હતો. નબળો સાક્ષી અથવા અવિશ્વસનીય સાક્ષી સમર્થન આપી શકતો નથી, જેમ કે ફ્યૂઝ થયેલો બલ્બ બીજા બલ્બને પ્રકાશ આપી શકતો નથી. જ્યારે ફરિયાદ પક્ષનો કેસ સંપૂર્ણપણે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હોય, ત્યારે આવી પરિસ્થિતિ અથવા પરિસ્થિતિઓ કાનૂની અને

વિશ્વસનીય પુરાવાથી સ્થાપિત થવી આવશ્યક છે, અને જો પરિસ્થિતિઓ એકથી વધુ હોય, તો તે પરિસ્થિતિઓ વચ્ચેની કડી પણ ફરીથી કાનૂની સ્વરૂપના પુરાવાથી સ્થાપિત થવી આવશ્યક છે.

૩૬. અપીલકર્તા તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી કે.જે. શેઠનાએ ગુલામ મહમૂદ એ. મલેક વિ. ગુજરાત રાજ્યના કેસમાં આપેલ અને ૧૯૮૦ (સપ્.) એસ.સી.સી. ૬૮૪ માં અહેવાલિત એક નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો છે, જેમાં ફકરા નં. ૬ અને ૭ માં સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે જો ફરિયાદીની પોતાની જ સાક્ષી સહઅપરાધીની પ્રકૃતિની હોય અને તેની કહાની પ્રથમદર્શી દૃષ્ટિએ શંકાસ્પદ હોય, તો મહત્વના પાસાઓમાં પુષ્ટિકારક પુરાવો આવશ્યક બને છે અને પ્રસંગે સ્વાભાવિક રીતે હાજર રહેલા સ્વતંત્ર સાક્ષીઓની તપાસ ન કરવી અત્યંત મહત્વની બાબત છે. અહીં હાલના કેસમાં, ફરિયાદ પક્ષનું કહેવું એ છે કે મુકેશ એજન્ટ હતો અને વ્યવસાયિક કર્મચારીઓ તથા વજન અને માપ વિભાગ વચ્ચેની કડી હતો. મેં સંબંધિત અધિનિયમની યોજના તથા તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમોનું સાવધાનીપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે. નિર્વિવાદ રીતે, આ મુકેશને તોલવાના કાંટા મરામત કરવાની લાઇસન્સ આપવામાં આવી હતી અને તે પોતાના ગ્રાહકો માટે વિભાગ પાસેથી મંજૂરીનું પ્રમાણપત્ર મેળવી શકતો હતો. છટકાના દિવસે તેનું વર્તન ફરિયાદી-સમર્થક હતું, એવી ફરિયાદ પક્ષની થિયરી છે. તેથી તેને ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યો

હતો; અન્યથા તેને સહ-આરોપી તરીકે પણ જોડવામાં આવી શક્યો હોત. તેથી, જેમ પહેલાં અવલોકિત કરવામાં આવ્યું છે તેમ, મુકેશની તપાસ ન કરવી ફરિયાદ પક્ષના કેસના ગુણદોષ પર અસર કરતી બાબત બને છે. સંક્ષિપ્તતા અને સગવડના હેતુસર, અદાલત ઉદ્દેખિત નિર્ણયના સંબંધિત ફકરા નં. ૬ અને ૭ પુનઃઉત્પન્ન કરવા ઇચ્છે છે, જે નીચે મુજબ છે :

“૬. આ કેસમાં પુરાવાની મૂળવણી કરતાં વખતે પૃષ્ઠભૂમિ ભૂલવી ન જોઈએ. ફરીયાદ નટવરલાલે તૈયાર કરી હતી, જે ઓછામાં ઓછા ચાર કેસોમાં આરોપી હતો. અનેક પ્રસંગોએ તે આરોપીને રૂપિયા આપતો હતો એવું કહેવામાં તેને જરા પણ સંકોચ ન હતો. તેણે ૭-૭-૭૨ના રોજ લાંચ આપી હતી એવો તેનો કેસ નામંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો. ૭-૭-૭૨ના રોજ લાંચની માંગ કરવામાં આવી હતી એવી તેની ફરીયાદ માત્ર ૧૭-૭-૭૨ના રોજ નોંધાવવામાં આવી હતી. ફરીયાદી સહઅપરાધી સ્વરૂપનો છે એ હકીકત સિવાય પણ તેની કહાની પ્રથમદષ્ટિએ શંકાસ્પદ છે. કોઈપણ અદાલત તેના સાક્ષ્યના આધારે પગલું ભરી શકે તે પહેલાં મહત્વપૂર્ણ વિગતવાર બાબતોમાં પુષ્ટિ આવશ્યક છે. ફરિયાદ પક્ષ પુષ્ટિ માટે માત્ર કીર્તિ કુમારના પુરાવા પર જ આધાર રાખે છે, જે પંચ સાક્ષી છે. કીર્તિ કુમાર વિદ્યાર્થી છે અને ટ્યુબ વેલ મેન્ટેનન્સ ડિપાર્ટમેન્ટની કચેરીમાં નોકરી કરે છે, જે ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ વિભાગની કચેરી આવેલી તે જ ઈમારતમાં છે. નિશ્ચિતરૂપે એવો કોઈ પુરાવો નથી કે તે આરોપી પ્રત્યે વૈરભાવ ધરાવતો હતો,

પરંતુ તેણે સ્વીકાર્યું હતું કે તેની કચેરી સામાન્ય રીતે સવારે ૧૦.૩૦ વાગ્યે શરૂ થતી હોવા છતાં તે સંબંધિત તારીખે સવારે ૮.૪૫ વાગ્યે કચેરીમાં આવ્યો હતો અને દરોડો પાડનાર ટુકડીમાં જોડાયો હતો. પંચ સાક્ષી રૂપિયા મળ્યાની બાબતે ફરીયાદીને પુષ્ટિ આપે છે, છતાં રૂપિયા કબજે કરવામાં થયેલો વિલંબ, સ્વીકાર્ય રીતે અદાલતખંડમાં તથા બાજુના રૂમમાં, જ્યાં આરોપીને લઈ જવામાં આવ્યો હતો, હાજર રહેલા સ્વતંત્ર સાક્ષીઓની તપાસ ન કરવી, અને જે રીતે કબજો કરવામાં આવ્યો તે બધાને કારણે ફરિયાદ પક્ષનો સમગ્ર કેસ અગ્રાહ્ય બને છે.

૭. વડી અદાલતે, નીચલી અદાલત સાથે એ બાબતમાં સંમત થતાં કે નટવરલાલનું સાક્ષ્ય શંકાસ્પદ છે અને પૂરતા સમર્થનકારી પુરાવા વિના તેના પર કાર્ય કરી શકાય તેમ નથી, પંચ સાક્ષીનું સાક્ષ્ય સ્વીકાર્ય છે અને તે પૂરતું સમર્થન પૂરું પાડે છે એવું નિષ્કર્ષ કાઢ્યું. વડી અદાલતે દોષારોપણ મુખ્યત્વે આ આધારે કર્યું કે ચિહ્નિત નોટો આરોપીની વ્યક્તિ પાસેથી કબજે લેવામાં આવી હતી અને પંચ સાક્ષીએ નાણાંની વસૂલાત અંગે સાક્ષ્ય આપ્યું હતું. કોઈ સાક્ષીના પુરાવાની મૂલવણી કરતી વખતે ફરિયાદ પક્ષની સમગ્ર પૃષ્ઠભૂમિ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. એવું જણાય છે કે ફરિયાદીને સત્ય પ્રત્યે કોઈ માન નથી અને ૭-૭-૭૨ના રોજ લાંચની ચુકવણી બાબતે ખોટી ફરિયાદ કરવી તથા કથિત માંગણીના દસ દિવસ બાદ વર્તમાન ફરિયાદ કરવી, આ બાબતો અવગણવામાં આવી શકે તેમ નથી. આ પરિસ્થિતિઓમાં, અમને એવું લાગતું નથી કે વડી અદાલત માટે માત્ર પંચ સાક્ષીના સાક્ષ્યના આધારે દોષારોપણ કરવું સુરક્ષિત હતું. નીચલી અદાલતે પંચ

સાક્ષીના પુરાવાને શા માટે સ્વીકારી શકાય નહીં તે અંગે વિશ્વસનીય કારણો આપ્યા છે. નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશને પલટતી વખતે, વડી અદાલતે એ ઠરાવવા પૂરતા આધાર શોધવા જરૂરી છે કે નીચલી અદાલત દ્વારા પુરાવાની કરાયેલ મૂલવણી આધારહીન છે. કેસના પુરાવા પરથી પસાર થતાં, અમને લાગે છે કે નીચલી અદાલતે ફરીયાદી અને પંચ સાક્ષીના સાક્ષ્યને સ્વીકાર્યું નહીં તે યોગ્ય હતું અને નિર્દોષ છૂટકારાના આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવો વડી અદાલત માટે ન્યાયસંગત નહોતો.”

૩૭. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત વર્ષોથી કાયદાનો સ્વીકારાયેલો સિદ્ધાંત છે અને અપીલકર્તા તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી કે.જે. શેઠનાએ અદાલતનું ધ્યાન હબીબ મોહમ્મદ વિ. સ્ટેટ ઓફ હૈદરાબાદના કેસમાં આપેલા વધુ એક નિર્ણય તરફ દોર્યું છે, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૫૧ માં અહેવાલિત છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ ક્રમાંક ૧૧ માં અવલોકન કર્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષનું એ અનિવાર્ય કર્તવ્ય છે કે તે મહત્વપૂર્ણ સાક્ષીની તપાસ કરે, વિશેષ કરીને ત્યારે જ્યારે એવો કોઈ આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો ન હોય કે તેને રજૂ કરવામાં આવે તો તે સત્ય કહેશે નહીં. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ ની દૃષ્ટાંત (જી) ના પ્રકાશમાં તેને સાક્ષી તરીકે રજૂ ન કરવાથી માત્ર ફરિયાદ પક્ષના કેસ વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ અનુમાન જ ઊભું થતું નથી, પરંતુ તેને અદાલત સમક્ષ રજૂ ન કરવાની પરિસ્થિતિઓ પણ વિચારણાની ન્યાયસંગતતા અંગે ગંભીર પ્રતિબિંબ પાડે છે.

આ ઉદ્દેશિત નિર્ણયમાં અગાઉના બે નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, એટલે કે એક એ.આઈ.આર. ૧૯૩૬ પી.સી. ૨૮૯ માં અહેવાલિત અને બીજો એ.આઈ.આર. ૧૯૪૫ પી.સી. ૪૨ માં અહેવાલિત. નિશ્ચિતપણે, એ.આઈ.આર. ૧૯૪૫ પી.સી. ૪૨ માં અહેવાલિત નિર્ણયને સર્વોચ્ચ અદાલતે હબીબ મોહમ્મદ (ઉપરોક્ત) ના આ ઉદ્દેશિત નિર્ણય દ્વારા ભિન્ન ઠેરવ્યો છે.

૩૮. અપીલકર્તા તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલ શ્રી કે.જે. શેઠનાએ પણ હરગોવિંદ તેજભાઈ પરમાર વિ. ગુજરાત રાજ્યના મામલામાં, તા. ૦૨મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૩ના રોજ, આ અદાલતે (કોરમ : ડી.પી. બુચ, જે) ફોજદારી અપીલ નં. ૭૪૩ ઓફ ૧૯૯૧માં આપેલા અન્ય એક નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો છે. આ ઉદ્દેશિત નિર્ણયમાં, આ અદાલતે એક અત્યંત નિર્ણાયક પાસા પર વિચાર કર્યો છે, જે હાલના કેસમાં પણ સંબંધિત છે, અને તેમાં, નિશ્ચિતપણે સર્વોચ્ચ અદાલત અને આ અદાલતના અગાઉના નિર્ણય પર આધાર રાખીને, એવું નોંધવામાં આવ્યું છે કે માત્ર રકમ સ્વીકારવી અથવા મુદ્દામાલ ચલણી નોટોની જમી થવી માત્રથી જ અપીલકર્તાને આ જોગવાઈઓ હેઠળ દંડનીય ગુનામાં દોષિત ઠેરવવા પૂરતું નથી

ભ્રષ્ટાચાર નિવારણ અધિનિયમ. સંક્ષિપ્તતા અને સગવડતા હેતુસર, હું ઉપરોક્ત ઉદ્દેશિત નિર્ણયના સંબંધિત પરિચ્છેદ ક્રમાંક ૩૧, ૩૨ અને ૩૩, જે નીચે મુજબ છે, ઉદ્ધૃત કરવાનું ઇચ્છું છું :

“૩૧. અન્ય શબ્દોમાં કહું તો, મારા મત મુજબ ફરિયાદ પક્ષે કોઈપણ વાજબી શંકાથી પર સાબિત કર્યું હોવાનું કહી શકાય તેમ નથી કે ઉક્ત રકમ અપીલકર્તાએ પોતાના પિતાને વધુ સારી સારવાર આપવા માટે શંકરભાઈ ઝવરાભાઈ પાસેથી માંગેલી અને સ્વીકારેલી હતી. તેથી, સ્પષ્ટ છે કે અપીલકર્તા સ્વભાવતઃ વાજબી શંકાનો લાભ મેળવવા હકદાર બને છે. આ તબક્કે, વિદ્વાન સરકારી વકીલે મારું ધ્યાન સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત વિ. તાજભાઈ કરીમભાઈ, જેનો ઉલ્લેખ ૧૯૯૯(૧) જી.એલ.આર. ૮૩૧માં નોંધાયેલ છે, તે નિર્ણય તરફ દોર્યું હતું, જેમાં એવું અવલોકિત કરવામાં આવ્યું છે કે લાંચની રકમની માંગ ગુનાનો આવશ્યક ઘટક નથી.

૩૨. તથાપિ, સુબાષ પારબત સોનવણે વિ. ગુજરાત રાજ્ય, જે ૨૦૦૨(૨) જી.એલ.એચ., ૬૫૪ માં અહેવાલિત છે, તેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય નિર્ણયમાં એવું અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું કે માત્ર રૂપિયા સ્વીકાર્યાના પુરાવા હતા, પરંતુ માંગણીનો કોઈ પુરાવો ન હતો અને તેથી આરોપીને નિર્દોષ છૂટકારો આપવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો. વર્તમાન મામલામાં, અમને જણાય છે કે જ્યાં સુધી લાંચની રકમના સ્વીકારનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધીનો પુરાવો સંપૂર્ણ નથી. તેથી, મુદામાલ ચલણી નોટોની જમી અંગેના પુરાવાથી લાંચની રકમની માંગણી અને સ્વીકાર અંગેનો પુરાવો શંકાસ્પદ બને છે. ઉપરોક્ત હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે ફરિયાદીએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને ટેકો આપ્યો નથી,

પ્રથમ પંચનું અવસાન થયું છે અને દ્વિતીય પંચ તથા આઈ.ઓ. કથિત માંગણી અને સ્વીકારની ઉક્ત ઘટનાના સાક્ષી ન હતા, હું આ મતનો છું કે જ્યારે બે આવશ્યક તત્વો સંતોષકારક રીતે સ્થાપિત થયા નથી અને ત્રીજું વાજબી શંકાનો વિષય બને છે, ત્યારે ઉક્ત અધિનિયમ હેઠળ દંડનીય ગંભીર ગુનામાં કોઈ આરોપી વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવવું અદાલત માટે યોગ્ય નહીં ગણાય.

૩૩. તેથી, સ્પષ્ટ છે કે ફરિયાદ પક્ષે ચુક્તિસંગત કોઈપણ શંકાથી પરે આ બાબત સાબિત કરી હોવાનું કહી શકાય નહીં કે વર્તમાન અપીલકર્તાએ અપીલકર્તા વિરુદ્ધ જે આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે તે મુજબ ત્રણ જુદા જુદા પ્રસંગોએ, ત્રણ જુદી જુદી તારીખોએ, અલગ અલગ રકમની લાંચની માંગણી કરી હતી અને તેને સ્વીકારી હતી. ઉક્ત હકીકત ચુક્તિસંગત કોઈપણ શંકાથી પરે સાબિત થઈ નથી. તેથી, એવું ઠરાવવું આવશ્યક બને છે કે નીચલી અદાલતે ઉપરોક્ત હકીકતી પાસાઓની, પુરાવાની આવશ્યકતા અંગેની તેમજ લાંચની રકમની માંગણી, સ્વીકાર અને તેની વસૂલાત અંગેની યોગ્ય રીતે મૂળવણી કરી નથી. ખાસ કરીને ત્યારે, જ્યારે સંબંધિત સાક્ષીઓએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું નથી અને જેમણે ફરિયાદ પક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું હતું એવા સાક્ષીઓ પણ ઉક્ત ત્રણ ઘટકો વિશે કંઈપણ નિવેદન આપવા સક્ષમ નહોતા. તેથી, નીચલી અદાલતનો ચુકાદો અને દોષિત ઠરાવવાનો આદેશ ટકી શકતા નથી. તેથી,

અપીલ મંજૂર કરવી આવશ્યક છે અને નીચલી અદાલતનો ચુકાદો તથા દોષિત ઠરાવવાનો આદેશ રદ કરવા આવશ્યક છે.”

૩૯. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ફરિયાદીની વ્યવસાયિક જગ્યાએ અપીલકર્તાની હાજરીને ભૂલથી તેની વિરુદ્ધનો પ્રત્યક્ષ સંજોગ ગણાવ્યો છે. નિશ્ચિતપણે, જો અન્ય તમામ સંજોગોની સમૂહિકતા કાયદેસર અને વિશ્વસનીય પુરાવાથી સાબિત થઈ હોય અને અપીલકર્તા વિરુદ્ધ એવો અનુમાન દોરવા માટે પૂરતી જણાતી હોય, તો આ સંજોગ અંતે ફરિયાદ પક્ષને મદદરૂપ થઈ શક્યો હોત. કારણ કે ફરિયાદીની વ્યવસાયિક જગ્યામાં અપીલકર્તાનો પ્રવેશ ન તો આશ્ચર્યજનક હતો અને ન તો અનધિકૃત, તેથી અપીલકર્તા વિરુદ્ધ દોરાયેલા અનુમાન સાથે આ અદાલત દ્વારા કોઈ સહમતિ વ્યક્ત કરવી સુરક્ષિત અથવા કાયદેસર ગણાય નહીં.

૪૦. વર્તમાન કેસમાં, પંચનામામાં વોકી-ટોકીનો ઉલ્લેખ નથી. તેમ છતાં, કદાચ આવું સાધન વર્તમાન કેસમાં વપરાયું હતું એવી પ્રબળ સંભાવના ઊભી થઈ છે, કારણ કે માનનીય સરકારી વકીલ દ્વારા પંચ સાક્ષીની કરવામાં આવેલી ઉલટતપાસ દરમિયાન આ બાબત નોંધ પર આવી છે. નિશ્ચયે, માનનીય સરકારી વકીલે પંચનામાનો ઉલ્લેખ કરીને પુરાવામાં પ્રવેશી ગયેલા ભૂતને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે વોકી-ટોકીના ઉપયોગ અંગે, એવું જણાય છે, એક સીધો પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો અને તેનો જવાબ

પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસે માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશને આપ્યો હતો, અને ત્યારબાદ, બચાવ પક્ષના વકીલે પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબમાં, નોંધ પર આવ્યું છે કે તેમના કાર્યાલયમાં વોકી-ટોકી વપરાતી હતી, અને આવું સાધન તેમના કાર્યાલયને પૂરું પાડવામાં આવ્યું છે અને જો આવું સાધન વાપરવાનું હોય, તો તે ચલાવી શકાય તે માટે ફરિયાદી અથવા પંચને સ્પષ્ટપણે તે સાધન પાસે રહેવા કહેવું પડે. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રીના અનુસાર

વ્યાસ, આ સાધનનો ઉપયોગ વર્તમાન કેસમાં કરવામાં આવ્યો ન હતો. આ અદાલત સમક્ષ જે નિર્ણાયક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો છે તે એ છે કે, પંચને કેવી રીતે જાણ થશે કે આવું સાધન એ.સી.બી.ના કચેરીને આપવામાં આવ્યું છે અને તેઓ પણ આવા સાધનનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસ દ્વારા આપવામાં આવેલ એક જવાબ, પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસે આપેલા પુરાવાની શક્તિનું મૂલવણ કરવા માટે, પુનઃઉત્પન્ન કરવો આવશ્યક છે, જેમાં તેમણે જણાવ્યું છે, “અમને કચેરી દ્વારા વોકી-ટોકી સેટ્સ આપવામાં આવ્યા હતા અને તેનો પ્રયોગ તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. કદાચ, તેથી સાક્ષીને એમ લાગ્યું હશે.” આ સાક્ષી દ્વારા આગળ એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે, “પરંતુ આ પ્રયોગ કરતાં વખતે, અગાઉ સાક્ષીઓને આપવામાં આવેલી સૂચનાઓમાં કોઈ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો ન હતો.” આ પુરાવો ટ્રેપિંગ ઓફિસરની તરફથી ન્યાયસંગતતા અને પારદર્શિતાના અભાવનું તત્વ દર્શાવે છે. હવે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસના પુરાવાની શક્તિના આધારે કોઈ વાજબી અનુમાન દોરાઈ

શક્યું હોત કે નહીં, તે પ્રશ્ન અપીલકર્તા તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી શેઠનાએ આ અદાલત સમક્ષ જોરદાર રીતે ઉપસ્થિત કર્યો છે. જ્યાં સુધી અદાલત લાંચની રકમ અથવા ગેરકાયદેસર પરિતોષિક તરીકે રકમ સ્વીકારવામાં આવી હોવા બાબતે સંતોષ પામતી ન હોય, ત્યાં સુધી કોઈ અનુમાન દોરી શકાય નહીં. સ્ટેટ ઓફ આંધ્ર પ્રદેશ વિ. ટી. વેંકટેશ્વરા રાવ, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસ.સી. ૧૭૨૮ માં અહેવાલિત કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું છે કે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા સ્થાપિત હકીકત એવી અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ સુધી લઈ જવી જોઈએ કે અપીલકર્તાએ રકમ લાંચની રકમ તરીકે પ્રાપ્ત કરી હતી. આ નિર્ણયના તથ્યો થોડા ભિન્ન છે. પરંતુ ઉપર ઉલ્લેખિત ચુકાદાના ફકરા નં. ૬ અને ૭ માં પ્રતિબિંબિત આ નિર્ણયના સિદ્ધાંતને આ અદાલત અવગણી શકતી નથી. સંક્ષિપ્તતા અને સુવિધા માટે, હું ઉક્ત ફકરા નં. ૬ અને ૭ ઉદ્ધૃત કરવાનું ઇચ્છું છું, જે નીચે મુજબ છે:

“૬. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા બાદ અને નોંધપોથીનું અવલોકન કર્યા પછી, અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલ તરફથી રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલ સ્વીકારવા અમે અસક્ષમ છીએ. અમને એવું લાગે છે કે, પી.ડબ્લ્યુ.-૧ એ જે કરાર માટે પોતાની બોલી રજૂ કરી હતી તે માત્ર વિચારાધીન હતો અને તેનો અંતિમ સ્વીકાર થયો ન હતો, તેથી પ્રતિવાદીએ લાંચની ચુકવણીના બદલામાં કામનો આદેશ આપવાનો સંમતિ આપ્યો હતો એવો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી, એવો નિષ્કર્ષ વડી અદાલતે કાઢ્યો તે યોગ્ય હતો. વડી અદાલતે એ નિષ્કર્ષે

આવવું પણ યોગ્ય હતું કે ૨૪-૪-૧૯૮૭ ના રોજ સવારે ૧૧ વાગ્યાથી બપોરે ૧ વાગ્યા દરમિયાન પ્રતિવાદી પોતાના કાર્યાલયમાં હાજર ન હતો; તેથી ફરિયાદ પક્ષનો એવો મામલો કે પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને ૨ એ તે દિવસે તેની કાર્યાલયમાં જઈને લાંચ ચૂકવવા માટે તેનો સંપર્ક કર્યો હતો, સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. વડી અદાલતે એ નિષ્કર્ષે આવવું પણ યોગ્ય હતું કે, પી.ડબ્લ્યુ.-૨, જેને સ્વીકાર્ય રીતે પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ ગિલો હતો, તેની હાજરીમાં કોઈ સમજદાર વ્યક્તિ લાંચ સ્વીકારવા સંમત થયો હોત નહીં. અમારી દૃષ્ટિએ, આ તારણો નોંધાયેલ સામગ્રી પર આધારિત છે અને આ તારણોના સંદર્ભમાં વડી અદાલતે જે નિષ્કર્ષો નોંધ્યા છે તેમાં કોઈ તર્કવિરુદ્ધતા સંકળાયેલી નથી. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલનું આ કહેવું યોગ્ય છે કે પી.ડબ્લ્યુ.-૪ અને ૫ સ્વતંત્ર સાક્ષીઓ છે અને તેથી તેમની સાક્ષીને વડી અદાલતે નામંજૂર કરવી ન જોઈતી હતી, તેમ છતાં, અમારી દૃષ્ટિએ, તેઓ સ્વતંત્ર સાક્ષીઓ છે એટલા માત્રથી જ એટલું સાબિત થતું નથી કે ઉદ્દેખિત તારીખે પ્રતિવાદીએ રૂપિયા ૪૦૦ ની રકમ કલંકિત ચલણી નોટોના સ્વરૂપે માંગી અથવા પ્રાપ્ત કરી હતી. તેમની સાક્ષી માત્ર એટલું જ સ્થાપિત કરે છે કે જ્યારે તેઓ ઘરમાં પ્રવેશ્યા ત્યારે પ્રતિવાદીના શ્રેષ્ઠ ખંડમાં પથારીના ગાદલા નીચેમાંથી રૂપિયા ૪૦૦ મળ્યા હતા અને પ્રતિવાદીના હાથની ચકાસણી કરતાં તે કલંકિત રકમનો સ્પર્શ થયેલો હોવાનું સકારાત્મક આવ્યું હતું. આ સાક્ષી સાચી હોવાનું સ્વીકારવામાં આવે તો પણ તે એવો અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ ઉપજાવતી નથી કે આ રકમ પ્રતિવાદીએ લાંચરૂપે મેળવી હતી, કારણ કે પ્રતિવાદીએ આપેલા

ખુલાસામાં એવું જણાવાયું છે કે વિવાદિત રકમ તેના ઘેર પહોંચતા પહેલાં જ પી.ડબ્લ્યુ.-૧ અને ૨ દ્વારા અગાઉથી રાખી દેવામાં આવી હતી અને જ્યારે પી.ડબ્લ્યુ.-૪ અને ૫ તેના ઘેર આવ્યા ત્યારે તેમણે જ તેને તે રકમ લાવવા કહ્યું હતું, જે તેણે કર્યું. ચલણી નોટોને સ્પર્શ કરવાને કારણે તેનો ફીનોલ્ફથેલીન પાવડર સાથે સંપર્ક થયો હતો. લાંચની આ માંગણીની ઉત્પત્તિ અંગે વડી અદાલતે નોંધેલા તારણોને ધ્યાનમાં રાખતાં, અમને એવું લાગે છે કે પ્રતિવાદીએ બચાવરૂપે આપેલો અને પુરાવા દ્વારા સમર્થિત ખુલાસો અસંભવિત અથવા અતિદૂરની કલ્પના તરીકે નામંજૂર કરી શકાય તેમ નથી.

૭. મામલાને આ દૃષ્ટિકોણથી જોતા, અમને આ અપીલમાં કોઈ જ સાર જોવા મળતો નથી. અપીલ નિષ્ફળ જાય છે અને તેથી તે હેતુસર અહીંથી નામંજૂર કરવામાં આવે છે.”

૪૧. અપીલકર્તાની તરફેથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી કે.જે. શેઠનાએ મહમૂદખાન મહબૂબખાન પઠાણ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના એ.આઈ.આર. ૧૯૯૮ એસ.સી. ૨૩૪૬ માં અહેવાલિત વધુ એક નિર્ણય પર પણ આધાર રાખ્યો છે, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે મુખ્યત્વે ફકરા નં. ૭ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

૭. અધિનિયમની કલમ ૪(૧) હેઠળના કાનૂની અનુમાન પર કાર્ય કરવા માટેની પ્રાથમિક શરત એ છે કે ફરિયાદ પક્ષે એ સાબિત કરેલું હોવું જોઈએ કે આરોપીએ જે સ્વીકાર્યું હતું તે પરિતોષણ હતું. “પરિતોષણ” શબ્દની વ્યાખ્યા અધિનિયમમાં આપવામાં આવી નથી. તેથી તેનો અર્થ તેના શબ્દશઃ અર્થમાં સમજવો જોઈએ. ઓક્સફોર્ડ એડવાન્સ્ડ લર્નર્સ ડિક્શનરી ઓફ કરન્ટ ઇંગ્લિશમાં “પરિતોષણ” શબ્દનો અર્થ “આનંદ અથવા સંતોષ આપવો” એવો દર્શાવવામાં આવ્યો છે. કલમ ૪(૧) માં “પરિતોષણ” શબ્દનો ઉપયોગ પ્રાપ્તકર્તા દ્વારા તેની પ્રસન્નતા અથવા સંતોષ માટે કોઈ વસ્તુ સ્વીકારવામાં આવે તે અર્થમાં કરવામાં આવ્યો છે. જો ચૂકવવામાં આવેલ રકમ પ્રાપ્તકર્તાના વ્યક્તિગત સંતોષ અથવા પ્રસન્નતા માટે ન હોય, તો કલમમાં જે અર્થમાં આ શબ્દ વપરાયો છે તે અર્થમાં તે પરિતોષણ ગણાતી નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જ્યાં સુધી ફરિયાદ પક્ષે એ સાબિત ન કરે કે ચૂકવવામાં આવેલ રકમ કોઈ કાયદેસર વસૂલાત અથવા કાનૂની વેતનતરફ નહોતી, ત્યાં સુધી અદાલત અધિનિયમની કલમ ૪(૧) માં પરિકલ્પિત કાનૂની અનુમાનનો આશરો લઈ શકતી નથી, જોકે અદાલતને પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ માં કલ્પાયેલ મુજબ કોઈપણ તબક્કે તથ્ય અંગે યોગ્ય અનુમાન દોરવામાંથી નિવારિત ગણાવી શકાય નહીં.

અવશ્ય, આ ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં હકીકતો મૂળરૂપે ભિન્ન છે, કારણ કે આરોપી દ્વારા લેવાયેલ બચાવ એવો હતો કે તે ન્યાયસંગત હતું અને એવું રજૂ કરવામાં

આવ્યું હતું કે પ્રાપ્ત થયેલી રકમ એ અગાઉથી લેવાયેલ અગ્રિમ રકમ હતી, જે અમલમાં રહેલા નિયમો મુજબ વસૂલ કરવાની આવશ્યક હતી. પરંતુ સર્વોચ્ચ અદાલતનું તે અવલોકન, જે કાયદો નિર્ધારિત કરે છે, એવું છે કે ફરિયાદ પક્ષ ઉપર આ બાધ્યતા છે કે તે સ્થાપિત કરે કે રકમ લાંચરૂપ રકમ અથવા ગેરકાયદેસર પરિતોષિક તરીકે સ્વીકારવામાં આવી હતી અને તે અપીલકર્તા પાસેથી અથવા તેની જ્ઞાનપૂર્વકની કબજામાંથી કબજે કરવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત નિર્ણયમાં મહમૂદખાન પઠાણ (સુપ્રા) ના કેસમાં, વસૂલીને પડકારવામાં આવી ન હતી. હાલના કેસમાં, અપીલકર્તા પાસેથી રકમની વસૂલી ગંભીર શંકાની છાયા હેઠળ છે. તેથી બંને મુદ્દાઓ પર, હાલના કેસમાં ફરિયાદ પક્ષનો કેસ નબળો જણાય છે; (૧) પૂરતા પુરાવાના અભાવે, આ અદાલત માટે એ સ્વીકારવું મુશ્કેલ બનશે કે ફરિયાદી દ્વારા રકમ ગેરકાયદેસર પરિતોષિક તરીકે ઓફર કરી અને આપવામાં આવી હતી, અને તેને ગેરકાયદેસર પરિતોષિક હોવાનું જાણતા અપીલકર્તાએ તે સ્વીકારી હતી અને (૨) દલીલખાતર, જો એવું સ્વીકારવામાં આવે કે રકમ અપીલકર્તાની ખિસ્સામાંથી મળી આવી હતી, તો શું કેસને માત્ર રકમની વસૂલીનો જ કેસ કહી શકાય અને બીજું, જ્યારે એ સ્થિર થયેલું છે કે અપીલકર્તાની કબજામાંથી મુદ્દામાલ કરન્સી નોટોની માત્ર વસૂલી જ અપીલકર્તાને ગુનાની સાથે સાંકળવા માટે પૂરતી નથી, ખાસ કરીને જ્યારે બચાવ એવો હોય કે તેને છટકામાં ખોટી રીતે સંડોવવામાં આવ્યો છે.

૪૨. અપીલકર્તાએ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે એક પ્રહલાદભાઈ મુકેશ વેઇંગ સ્કેલ રિપોરિંગ વર્ક્સના માલિક છે, અને આ પ્રહલાદભાઈએ અપીલકર્તાને ધમકી આપી હતી, અને તેથી, તેમને નોટિસ આપવામાં આવી હતી અને અપીલકર્તાના ઉચ્ચ અધિકારીઓએ પણ ઉક્ત પ્રહલાદભાઈને ચેતવણી આપી હતી.

૪૩. સુરજ મલ વિ. રાજ્ય (દિલ્લી એડમિનિસ્ટ્રેશન) ના કેસમાં, જે ૧૯૭૯ ક્રિ.એલ.જે. ૧૦૮૭ માં અહેવાલિત છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું છે કે આરોપી પાસેથી માત્ર રકમની વસૂલાત થવી પૂરતી નથી. લાંચના કેસમાં, જે પરિસ્થિતિઓ હેઠળ રકમ ચૂકવવામાં આવી હોય તે પરિસ્થિતિઓથી વિમુખ માત્ર રકમની વસૂલાત, જ્યારે કેસમાં મૂળભૂત પુરાવો વિશ્વસનીય ન હોય, ત્યારે આરોપીને દોષિત ઠેરવવા માટે પૂરતી નથી, એવો ઉદ્દેશિત નિર્ણયનો સિદ્ધાંત છે. મને એવું લાગતું નથી કે ઉદ્દેશિત નિર્ણયના સંબંધિત ફક્ત નં. ૨ ને અહીં પુનઃઉત્પન્ન કરવો આવશ્યક છે, જેના આધારે ઉદ્દેશિત નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નિષ્કર્ષ નોંધાવ્યો છે.

૪૪. એ.સી.બી. ટ્રેપમાં એન્થ્રાસિન પાવડરનો ઉપયોગ થવાથી ઊભા થતા પ્રભાવ અને અસર અંગે આ અદાલત સમક્ષ તેમજ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ અનેક કેસોમાં ગંભીર ચર્ચા ઉપસ્થિત કરવામાં આવી છે. જ્યારે વૈજ્ઞાનિક સ્વરૂપના પુરાવાની સહાય મહત્વપૂર્ણ ગણાય છે, ત્યારે ફીનોલ્ફેથેલીન પાવડરનો ઉપયોગ કરવો હંમેશા સુરક્ષિત અને આવશ્યક હોવાનું નોંધાયું છે.

વર્તમાન કેસમાં ટ્રેપિંગ અધિકારી શ્રી વ્યાસ દ્વારા એન્થ્રાસિન પાવડરનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. બહોળા ભાગના કેસોમાં વૈજ્ઞાનિક પુરાવાની સહાય બહુ જ મહત્વપૂર્ણ અથવા નિર્ણાયક હોવાનું જણાતું નથી. તેથી એન્થ્રાસિન પાવડરનો ઉપયોગ સમગ્ર ટ્રેપ કાર્યવાહી માટે ઘાતક ગણાયો નથી. વિપરીત રીતે, અપીલકર્તાના હાથ ઉપર અથવા આરોપીના કપડાં ઉપર અથવા અન્ય કોઈ વસ્તુ ઉપર એન્થ્રાસિન પાવડરના નિશાનની હાજરી સંબંધિત પુરાવાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે અને તે સારા સમર્થનાત્મક પુરાવાના ભાગ તરીકે પણ ગણવામાં આવે છે. પરંતુ કેટલાક કેસોમાં, જ્યારે લાંચ અથવા ગેરકાયદેસર લાભ સ્વીકારવામાં આવે તેના તાત્કાલિક પૂર્વે ફરિયાદી અને આરોપી વચ્ચે થયેલી વાતચીત અંગે ફરિયાદી અથવા પંચ અથવા બન્ને તરફથી કોઈ સીધો પુરાવો ન હોય, અને જ્યારે મુદામાલ ચલણી નોટોની પુનઃપ્રાપ્તિ બાબતે ટ્રેપિંગ અધિકારીનો પુરાવો પણ નબળો પુરાવો હોવાનું જણાય, ત્યારે એ.સી.બી. ટ્રેપ ગોઠવવામાં એન્થ્રાસિન પાવડરનો ઉપયોગ અને ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા વૈજ્ઞાનિક સ્વરૂપના પુરાવા ફરિયાદ પક્ષને મદદરૂપ થતા નથી અને તેથી એન્થ્રાસિન પાવડર વાપરવાની પ્રવૃત્તિની અદાલતો દ્વારા નિંદા કરવામાં આવી રહી છે. જ્યારે અદાલતને ટ્રેપિંગ અધિકારી અથવા કોઈ સાક્ષીના માત્ર મૌખિક નિવેદનના આધારે એન્થ્રાસિન પાવડરના નિશાનોની હાજરી અંગે વિશ્વાસ મૂકવા કહેવામાં આવે છે, ત્યારે કરવામાં આવેલા પરીક્ષણો સંબંધિત પુરાવાની અદાલતે

મૂલવણી કરવી જોઈએ. ટ્રેપિંગ અધિકારી શ્રી વ્યાસ પક્ષપાતી સાક્ષી હતા. શ્રી વ્યાસ, ટ્રેપિંગ

અધિકારીએ એન્થ્રેસિન પાઉડરના ઉપયોગ અંગે પોતાની નિપુણતા વિશે કંઈપણ જણાવ્યું નથી અને એન્થ્રેસિન પાઉડરના ઉપયોગ અંગે પોતાના ભૂતકાળના અનુભવ વિશે પણ કંઈ વર્ણન કર્યું નથી.

અતેથી, શ્રી વ્યાસનો એવો વર્ણન કે તેમણે અપીલકર્તાના હાથ અને કપડાં પર એન્થ્રેસિન પાઉડરના નિશાન જોયા હતા, તેને સ્વતંત્ર પુષ્ટિની જરૂર પડશે. ના કેસમાં

અંબાલાલ મોતીભાઈ પટેલ વિ. રાજ્ય, ૧૯૬૦(૧) જી.એલ.આર. ૧૧૩ માં અહેવાલિત, આ અદાલતની વિભાગીય પીઠે અન્ય બાબતો સાથે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે :

“મુખ્ય નોંધ : એન્થ્રેસિન પાવડરની હાજરી સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષે સંતોષવા જેવી બે કસોટીઓ આ છે, (૧) કે નિર્લેપ આંખે કોઈ પાવડર જણાયું નહોતું અને (૨) કે જ્યારે અલ્ટ્રા વાયોલેટ પ્રકાશ કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યો ત્યારે આછો વાદળી ફ્લુઓરેસન્ટ પ્રકાશ નીકળ્યો હતો.

એવું કે હિતસંબંધી સાક્ષીના કેસમાં, અદાલતોએ હંમેશા વિશેષ સાવચેતાઈ સાથે પુરાવાનું મૂલવણ કરવું જોઈએ, અને જો હિતસંબંધી સાક્ષીના પુરાવાની

ચકાસણી કર્યા પછી અદાલતને એવો પુરાવો સ્વીકારવો સુરક્ષિત જણાય, તો સ્વતંત્ર સમર્થન આવશ્યક નથી.

એવું કે પક્ષપાતી સાક્ષીનું, જે સંતોષકારક નથી, એવું પુરાવું સ્વતંત્ર પુષ્ટિ વિના કોઈ આરોપીને સંડોવવા માટે વિશ્વાસપાત્ર માનવામાં આવી શકતું નથી.”

જપ. એ જ રીતે, રામસિંહ ભદ્રાસિંહ વિ. રાજ્યના કેસમાં, જે ૧૯૮૦(૧) જી.એલ.આર. ૧૩૮ માં અહેવાલિત છે, આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે અન્યો ઉપરાંત નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

....જ્યારે ફરિયાદ પક્ષ અપીલકર્તાના હાથ પર એન્થ્રાસીન પાઉડરની હાજરી સાબિત કરવા માંગે છે, ત્યારે એન્થ્રાસીન પાઉડરની પ્રકૃતિ, તેની હાજરી કઈ રીતથી શોધી શકાય, કયા પરીક્ષણો લાગુ કરવા અને તેમના પરિણામો હકારાત્મક આવે તો તે હકારાત્મક પરિણામો એક અને માત્ર એક જ નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે, એટલે કે એન્થ્રાસીન પાઉડર મળ્યાનો નિષ્કર્ષ, તે બાબતો નિષ્ણાત પુરાવા અથવા વિજ્ઞાનના ગ્રંથોના આધારે સાબિત કરવું ફરિયાદ પક્ષનું કર્તવ્ય છે. હકારાત્મક પરિણામો એન્થ્રાસીન પાઉડર મળ્યાનો નિશ્ચિત પુરાવો છે તે ફરિયાદ પક્ષે સાબિત કરવાનું રહે છે. આ એવી બાબત છે જેના વિષે નિષ્ણાતોએ પુરાવો આપવો જોઈએ. ફરિયાદ પક્ષ વિજ્ઞાનના ગ્રંથો પર પણ આધાર રાખી શકે છે. હાલના કેસમાં, એન્થ્રાસીન પાઉડરની પ્રકૃતિ તથા એન્થ્રાસીન પાઉડરની હાજરી શોધવાના ઉપાયો અંગે ફરિયાદ પક્ષે આ પ્રકારનો

કોઈ પુરાવો રજૂ કર્યો નથી... ... એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ ...
ફરિયાદ પક્ષે નિષ્ણાત પુરાવા અથવા વિજ્ઞાનના ગ્રંથોના માધ્યમથી એન્થ્રાસીન
પાઉડર શોધવાની નિશ્ચિત પદ્ધતિઓ, કરવાના પરીક્ષણની પ્રકૃતિ, અપેક્ષિત
પરિણામની પ્રકૃતિ અને આવું પરીક્ષણ કરવામાં આવે ત્યારે સામાન્ય વ્યક્તિ
એન્થ્રાસીન પાઉડર શોધી શકે કે નહીં, તે સાબિત કરવા માટે સકારાત્મક પુરાવો
રજૂ કરવો આવશ્યક છે. ફરિયાદ પક્ષે આ પણ સાબિત કરવું આવશ્યક છે કે જો
પરીક્ષણ હકારાત્મક પરિણામ આપે, તો તે એન્થ્રાસીન પાઉડરની હાજરીને અને
બીજા કશાને નહીં, નિશ્ચિતપણે સાબિત કરે છે....

૪૬. વર્તમાન કેસમાં, ન તો પંચે અને ન તો ફરિયાદીએ ફરિયાદ પક્ષના કેસને
સમર્થન આપ્યું છે; અને ઉપરોક્ત પરિચ્છેદોમાં ચર્ચાયેલ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી
વ્યાસનું પુરાવું નબળું હોવાનું જાણવા મળે છે અને તે નિષ્પક્ષ તથા પારદર્શક
ટ્રેપિંગ અધિકારીનું પુરાવું નથી. અલ્ટ્રાવાયોલેટ દીવાના સંચાલકની પૂછપરછ
કરવામાં આવી નથી, જે અપીલકર્તાના હાથ અને કપડાં પર એન્થ્રાસીન
પાઉડરના નિશાનોની હાજરી અંગે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર શ્રી વ્યાસના પુરાવાનું
સમર્થન કરી શક્યા હોત. તેથી આ કેસ વધુમાં વધુ કથિત મુદ્દામાલ ચલણી
નોટોની વસૂલાતનો કેસ બની ગયો હોવાથી, આવા અથવા સમાન કેસોમાં
અપીલકર્તાને ગુનાસાથે સાંકળવો આ અદાલત માટે જોખમી બનશે. આવા
અથવા સમાન કેસોના આરોપીને સંશયનો લાભ આપવો યોગ્ય છે. નિશ્ચિતપણે,

જો સંબંધિત સરકારી વિભાગ ટ્રેપના દિવસે અપીલકર્તાના શંકાસ્પદ વર્તન અંગે કાર્યવાહી કરવા ઇચ્છે, તો તે અપીલકર્તા વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરી શકે છે, કારણ કે વિભાગીય કાર્યવાહીમાં આવશ્યક પુરાવાનો ધોરણ ફોજદારી વિચારણામાં જેટલો કડક હોય એટલો કડક હોતો નથી.

૪૭. ઉપરોક્ત કારણો, અવલોકનો અને ચર્ચાને ધ્યાનમાં લેતાં, હાલની અપીલ આથી મંજૂર કરવામાં આવે છે. સન ૧૯૮૯ના સ્પેશિયલ કેસ નં. ૨૫માં માનનીય સ્પેશિયલ ન્યાયાધીશ, અમદાવાદ દ્વારા તા. ૩૦મી ડિસેમ્બર ૧૯૯૧ના રોજ આપવામાં આવેલ દોષિત ઠેરવવાના ચુકાદા અને સજાનો આદેશ આથી રદ કરવામાં આવે છે. અપીલકર્તા-મૂળ આરોપીને, સંબંધિત ગુનાના સંદર્ભે તેની સામે મૂકાયેલા તમામ આરોપોમાં શંકાનો લાભ આપી, આથી નિર્દોષ છૂટકારો આપવાનો આદેશ કરવામાં આવે છે. જો કોઈ દંડની રકમ ભરવામાં આવી હોય, તો યોગ્ય ઓળખાણ બાદ તે અપીલકર્તા-મૂળ આરોપીને પરત કરવામાં આવે.

(સી.કે. બુચ, ન્યાયમૂર્તિ)

*The translation of this judgment has been provided by M/s
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.